

HET PROEF BOEK
van
LASARUS ERCKER
of deszelfs Verhandeling
over de
MINERAALen
en
METAALen
&.

UYTVOERIGE OPENINGE
DER
ONDERAARDSCHE WERELD,

WAARIN ALLERLEY
ERTZEN of MYNSTOFFEN,

Naar haar Natuur en Eygenschappen, soo in 't groot,
als kleyn vuur werden verhandelt, en geproeft,

ALS MEDE

*Hoe het GOUD, ZILVER en andere METALEN, van malkan-
deren te scheyden zyn; Messing gebrand, Sterke Wateren
gedistilleert; en gebruyckt moeten worden.*

DOOR LAZARUS ERCKER,

Opperste Bergmeester van wylen syn Rooms Keyserlyke
Majesteit getrouwelyk beschreeven.

*Met eenige aanmerkingen daarover, ende onderregting aangaande het Zalpeter planten
præparatie en uytkooking; deffels gebruyck, ende Buskruydmaking &c.*

VOORSIEN MET 43. KOOPERE PLAATEN.

BENEVENS

Een Register tot uytlegging der KUNTSWOORDEN, waar van de Bergluiden,
Proevers, Waardeerders en Muntmeesters zich bedienen.

DOOR J. E. C.

*Ervaren Liefhebber en Kender der Berg en Hutwerken, en van 't geen tot
de Munt en Metallurgie behoort.*

Uyt het Hoogduyts Vertaalt, naar den Vyfde merkelyk vermeerderden Druk.

In 's GRAVENHAGE,
Voor Rekening van den VERTAALDER, en zyn te bekomen
by de Boekverkopers OTTHO en PIETER VAN THOL,
M. D. CC. XLV.

1745

INTERPRES PHRASEOLOGIÆ METALLURGICÆ,

Ofte uytlegginge van de woornaamste

WOORDEN en SPREEKWYZEN

Die by de BERGLIEDEN, POECHERS of VERBRYZELAARS der ERTSEN, SMELTERS, PROEVERS of WAARDEERDERS en MUNTMEESTERS, &c.

Met betrekking tot hun Beroep, gebruykelyk zyn; mitsgaders de benaming der STOFFEN, GEBOUWEN, WERK- en GEREEDSCHAPPEN, en hoe dezelve naar 't gemeene Duytsch te verstaan zyn:

Benevens een korte DEDUCTIE over 't LOFFELYKE BERG-RECHT en het oud hier aangehaald Gebruyk der BOUW-en BERGWERKEN; op wat wyze men het LEENSCHAP van een MYN of gedeeltens van dien bekoomen, en hoe men hetzelfde ook wederom verbeuren kan.

Te zaamen gevoegt, op zyn HOOG VORSTELYKE Bevel en Commissie, door den WEL-EDELEN en HOOG GELEERDEN HEER

CHRISTIANUM BEWARDUM

J. C. & Assess. Jud. Metal:

Ende tegenwoordig met goedvinden van den Autcur aan de Schriften van den Heere ERCKER gevoegt, om het een door het andere des te beter te kunnen verstaan, ten gemeenen nutte thans in diervoegen ter Drukpers gebragt, ende nu in onze Nederduytsche Taal zoo veel doenlyk geweest, vertaalt.

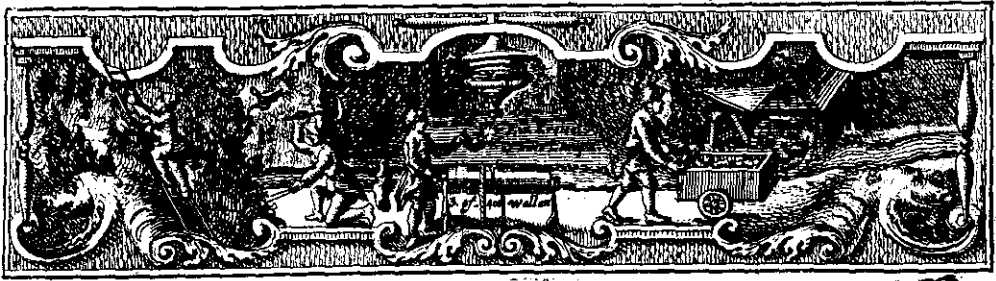

VOORREDEN.

Hoen de Almagtige God Deut: VIII, vs. 9. aan 't Israëlitische Volk heeft voorgehouden en te gemoed gevoert, wat voor een heerlyk Land hy hen inruymen wilde, heeft hy de voortreffelykheid van dat beloofde Land voornaamelyk daarmede willen te kennen geven, wanneer hy uytdrukkelyk gezegt heeft: *Het was een Land, welkers steenen yzer waren, ende uyt welkers Bergen zy koper bouwen zouden.* Waaruyt af te nemen is, dat de goede God, de Metaalen, en voornaamelyk het Yzer en Koper niet voor een geringe gaave wilde geacht hebben; als door welke byna al 't noodwendige deezes tydelyken Leevens verzorgt word; namentlyk 't Bouwen, Akkeren, Ploegen, Graven, Hakken, Eggen, Houwen, Zaagen, Snyderen, Schaaven, Steeken, Booren, Vylen, Kloppen, Smeeden en andere Handwerks gebaar, benevens derzelver Instrumenten, Yzere en Kopere Vaaten, die tot dit leeven niet te ontbeeren zyn. Maar zulks alles konde niet te wege gebragt worden, indien de waardige en vroomme Berglieden niet met de allergrootste moeyte en Arbejd, Aarde en Steenen verschaften uyt de diepte der gebergens, de Metaalsche Mynstoffen te voorschyn bragten, en in 't Vuur die bykans steene en doove bergkaf, van 't zuivere Metaal afscheidden, en alsdan al de Waereld verzorgden met smeedig Yser, Staal, Koper, Loot, Tin, Zilver en Goud, met zulken overvloed, dat 'er schier geen huys is, waarin niet eenige Centeners van allerley Metaalsche zaaken te vinden zyn, als Keetels, Schootels, Kannen, Leepels, Kandelaars, Snuyters, Kraanen, Kettingen, Slooten, Grendels, Handvaaten, Hengelessen van deuren,

V O O R R E D E N:

deuren, Sleutels, Vyzels, Spykers, Tangen, Hamers, Vorken, Spaden, Schoffels, Harkens, Hakmessen en Bylen, Zaa- gen; Speeten, Dakgooten, Vensterloot en andere diergelyken huys-nooddruff. En als men overdenkt hoe veel Millioenen Dorpen, Steeden en Vlekken in de gantsche Waereld zyn, dan staat eens op te maaken en te reekenen hoe ontelbaar de huizen, en noch veel ontelbaarder de gemelde Metaalsche voorraad in de zelve weezen moet, gesweegen 't geen daar in 't Gros mée onderloopt aan een onnoemelyk getal Klokken, Horologien, Orgels, Canons, Kogels, Scheeps Ankers, Mortiers, Yzere Kachels, Ambeelden, Stengen en diergelyken meer; al het welk met een onbegrypelyke menigte hamersslag, gesteente en onaart is verzelt geweest, dat daarmede uyt de diepe groeven heeft moeten gebragt worden, zoo, dat daardoor de onverdrietige arbeid der Berglieden genoegzaam blykt, aan welke dan ook de geheele waereld deswegen verplicht is; alzoo zonder hen geen hand- werk kan gedaan noch verrigt worden: waaromme het dan niet onbillyk is, dat dit pryswaardige Gilde by alle verstandige menschen hooge en laage staats perfoonen bemindt, en derzelve gestelt- heid ook van veele, daartoe behoorende kunsten, onderzocht wordt. Doch om dat deze Gildegenooten meer als alle andere ambagten, hunne byzondere woorden, spreekwyzen, benaamingen hunner Stoffen en Werktuigen, in gebruyk hebben, (die by 't gemeen niet wel te verstaan zyn,) zoo heeft de Heer Berwardus een nuttig werk verrigt, dewyl hy de uytlegging der voornaamste Berg woorden ten gemeenen nutte heeft op 't papier gebragt; welkers naam en Eere dan hier ook opentlyk te danken en te gedenken staat; in hoope, dat het denzelven niet onbehaagelyk zal weezen, dit zyn werk met de voortreffelyke schriften van den hoog ver- dienden Heere Ercker publicq in druk te geven en te verzellen. Voor het overige word de Leezer hiermede in de bescherminge Godes bevoolen.

WOORDEN EN SPREEKWYZEN

D E R

B E R G L I E D E N ,

Welke den Bergbouw voor af gaan en te weeten nodig zyn, en die nochtans eigentlyk denzelven niet betreffen.

Schurven. (Kerven) Is, wanneer men by dag van buiten in de Aarde aan de plaatsfen, daar Erts is, of te zyn gegift word, begint te arbeiden, of te Schurven, alzo dat men naar Gangen en Klooven zoekt en inslaat, *Synon:* Een Schurff werpen.

Uytſchurven. Is, als men in 't ſchurven Erts ontmoet en ontbloot heeft.

Schurff. Is. (1) Het gat, dat naar de Gangen en Klooven ingeslaagen is, (2.) daar een Loch-steen in gezet word, (3.) worden de gaaten ook *Schurffe* genoemd, waarin de *Bokken* der *Laag-kunde* vast gemaakt worden.

Vry Schurven. Is, wanneer iemand van den Grond Heer gepermitteert word, gins en weder in te slaan, en gangen uit te vinden, alzo, dat hy binnen zeekeren tyd, dezelve niet *Moeden* of *besteeden* mag.

Rufchen, Rutschryven. Is, onder de Dam Aarde, een Gracht naar de Gangen en Klooven, of tot afleiding der daage-Watren maaken.

Dam-Aarde. Noemen de Berglieden het gras of de Aardzooden, (2) de Aarde onder de graszooden tot op het *Gesteente*.

Gangen Uytlichten. Is, dezelve uirvinden.

Uytlichter des Gangs. Is, die den Gang vindt; word ook de uytvinder genoemd.

Moeden. Is, wanneer de uytvinder des Gangs, aan den Opper-Bergmeester door een *Moed-of Gis-Cedel*, aantoot, hoe hy aan dezen of geenen Oord in des Grond-Heeren onverleend Veld, een *Vind-Groeve* of *myne*, *Maafsen*, *Gegendrum*, *Stollen*, *Waterval*, *Stamp-en Smée-steede*, als mede een in 't vrye gevalle *Groeve*, te bouwen begeert, aan welke dan de Opper Bergmeester, het te defereeren verpligt is.

Bevestigt word de Giffing of Moeding. Wanneer de Giffen 4. weeken na de Moeding zich met de vind Groeve &c: beleenen, en door den Bergſchryver in het *Leen-Boek* deswegen laat inlyven. Alsdan word hy de *Leendraager* genoemd. Vier weeken na de bevestiging, moet de *Leendrager* aan den Heer *Berg-Hop-*

man een Gewerkschap overgeven, welke dan, na dat ze van denzelven onder- teekent is, de Bergschryver in 't Contra Boek schryft.

Verlengen. Is, wanneer de vermoeder naa verloop van gemelde 4. weeken de Groef niet bevestigen, maar naar beter omzien wil, en in zyn Cedel (die de Cedel van verlengen genoemd word) verzoekt, dat het den Opper-Bergmeester gelieve het *Fatale* der bevestiging te verlengen.

Gewerken. Worden genoemd de Participanten des Bergbouws, naamelyk de geene, die op de Bergwerken geld besteedden, *Koexse* bouwen, en naderhand winst bekomen, bestaande een *Gewerkschap* in 128. *Koexen*, daar onder 4. *Erfkoexe*, die de *Gewerken* ten behoeve van den Doorluchtigsten en Genadigsten Lands-Vorst en Heer, ingevolge van 't al' oude Berg-Recht, vry te bouwen, en te bekostigen schuldig zyn.

Leenschap. Is, wanneer 'er drie of vier in Compagnie een *Zeebe* bouwen, maar vermits ze tot vernieling der Bergwerken doelen, is 't by de Bergwerken dezer landen, op Leenschap te bouwen, verboden.

Schicht-Koekoes. Is, het Vierde deel van een *Gewerkschap*: by de Leenschapen bouwt iemand 32. *Koexse*, zulke noemen ze een *schicht-Koekoes*.

Koekoes. Is, het 178ste gedeelte van een *Zeebe*, 't zal de naam van een Man hebben, genaamt *Koekoes*, die zulke uytdeeling uytgevonden heeft, andere leiden het af van *Kyken*, *Jed rationem Etymologia non addunt, Mattbes. in Sarepta.*

Zeebe. Word genoemd de *Vind-Groewe*, *Maasen*, of *Gegendroem*, die haare gewisse buurt heeft, die de Berglieden *Viering* noemen, en zal de naam hebben van zuipen, of in een kroeg teeren; vermits, dat de *Koex-Kransfelaars*, voor dezen onder 't gelagmaaken of zuipen, daarmede hebben negotie gedreeven; gelyk noch gebruykelyk is, dat de *Koex-Kransfelaars* in zulke drink-gaagen zitten, en alzoo koopen en verkoopen.

Koex-Kransfelaars. Zyn beëdigde Liederen by de Bergwerken, aan welke met *Koexe* te handelen, op gewisse Maate, van den *Berg-Hopman* gepermitteert is.

Zetten. Noemen ze, (wanneer ze 1. 2. 3. 4. ook meer Ryksdaalders, gemeenlyk zoo veel de *Zeebe* uytbuit geeft) op de Tafel leggen; en verneemen, of iemand by Voorbeeld op St. Katryn, een *Koex* koopen of verkoopen wil: Die nu hier toe genegenheid heeft, neemt dit geld, en maakt zich *eo ipso* of daar door verplicht, dat hy zekere sommen Gelds op den *Koeks* neemen, en op de Tafel schryven moet. Als zulk Geld gespecificeert is, heeft de zetter de keur, het Geld te neemen, en voor het zelve den *Koex* te bezorgen, of voor het zelve den *Koex* te geeven, en alzoo, wanneer de zetter een van beide gekoozen heeft, en dat een vaste Koop en Verkoop gesloten is, kan de koper alzoo tot betaalinge van de prys, en de verkooper, tot praestering der *Vrywaring*, gerechtelyk gedagvaart ende gedwongen werden.

Gewaar of Vrywaring. Is, (1.) de Cedel, die de verkooper aan den Bergschryver mede deelt, dat hy deezen of geenen *Koex* aan den koper zal toeschryven. (2.) de bewys Ceel, die de Bergschryver van zich geeft, dat de *Koex* in den naame des verkoopers aan den koper toegeschreeven is, en word eygentlyk een schriftelyk bewys der *Gewaar of Vrywaring* genoemd.

Vermeeten of Meeten. Is een *Viering* van een *Zeebe* door de Mark-Scheiderkunt afteekenen, en op de Mark-Scheid-of Reiniging (Grensen) *Loch steenen* zetten: het word ook *Afstrekken* (dat is) afsteeken genoemd, en de Mark-scheiders worden ook *Afstrekkers* geschreeven: by de Meissnische Bergwerken noemen zy het een *Zeebe* bereiden, vermits daar de Bergmeesters en Gelworenen op de *Togten* ryden. Voor dat een *Zeebe* voor dezen *vermeeten*, of bereiden is geworden, heeft de Leendrager moeten op de Hang-bank treden, en twee Vingers op zyn Hoofd

Hoofd leggen, en den Eed met deze woorden afleggen: *Dat deze myne regte Vind-Groeve is!* zoo gebruyke ik myn Hoofd, en myne voorste hand, dat my God helpe! Of gelyk Georg Engelhard Leeneisen schryft: Ik zweer by God en al de Heiligen, en neem ze tot getuygen, dat deze Gang myn is, en alsoo wanneer deze Gang met myn is, dat noch dit myn Hoofd, noch deze myne hand voortaan geene beweging meer doen zullen.

Een Zeche verlochsteenen. Is, op de Mark-scheid een Schurff maaken, en daar den steen in zetten.

Mark-scheid, Reiniging der Zechen. Is, daar haare Viering een Einde heeft.

Loch-steen. Is, de steen, die op de Grense der Zechen by dag gegraven word, en toont aan, hoe verre zich het veld van een Groeve itrekt; in de Groeve word op de Markscheid, een kruis gehouwen, en *Erf stufte* genoemd, maar in 't gemeen noemt men het een Merkieeken.

Oording. Is, wanneer de Mark-scheider de plaatzen van de Groeve afsteekt, en dezelve aan den dag met een blok (dat de *Oordens-blok* hiet,) beteekent: deze arbeid hiet, *Oordingen* heruyt brengen.

Viering te leggen. Is, het Veld van een Gang, naar de *Donlegge* by dag, in zekere tusschen wyde afsteeken.

Toe geven of een Toegaave maaken. Is, de Hoek, die in de Groeve getrokken is, aan den dag weder geven.

Afweegen. Is een schacht, wanneer 'er daar twee zullen naar gerigt worden, of plaatsen, die doorslaande te maaken zyn, tegen den anderen afneeten, dat men in de vorst of zoole geen *Gesprenge* maake, maar gelyk aan kome.

Water afweegen. Is, door de Water-Waag te weten, of en op wat wyze de waterval aan dezen of geenen Oord te leiden is.

Donleg-Linie. Is, de Lyn, die gestrekt word, naar den Val des Gangs. *Synon:* Vlakke Lyn.

Seiger-linie. Is, die regt in de diepte hangt.

Grond-linie. Is, die tusschen de *Donleg*-en de *Seiger*-linien, als een drie hoek tot basis dient.

Seiger. Is het Loot aan den draat van de *Water-waag*, het welk de Linie der *Donlege* affnydt.

Berg-Compas. Is, een Instrument in 24. uren en minuten afgedeelt, door het welk de Mark-scheider, het *stryken* der Gangen kennende, de Viering afmeet.

Schyf. Is de Cirkel in 't Compas, op welke de Uren afgedeelt zyn.

Verjongde Lachter. Is, de kleine proportie der Berg-Lachter; heeft geen gewisse maate, en word aan de gelegentheit van de plaats en believen des Mark-scheiders genoomen.

Vind Groeve. Is, de eerste Zeche op een nieuwe Gang, heeft drie waare dat is, 42. Lachter.

Maazen. Zyn Zechen, die na de *Vind-Groeve* op een Gang gemoedt worden; heeft twee waare; dat is 28. Lachter na den Val des Gangs en de eeuwige diepte.

Gegendroemb. Is, de Zeche, welkers Gang, over een *dal* of Water zyn *stryken* heeft.

Een Lehen. Is, 7. Lachter, twee Lehen is een waard; drie waard is een *Vind-Groeve*, twee waard een Maaze.

Over schaar. Is, het *Interstitium* of Middel, dat tusschen twee gemeetene Zechen overig is, en word aan de bovenste en onderste Zeche toegedeelt.

Nieuw vanger. Is, die de laatste Maazen op een Gang moedt, (2.) word ook wel de *Uytvinder* een *Nieuw vanger* genoemd.

Nieuw ganger. Is, die de Gang gevonden en ontbloot heeft.

Viering. Is, de breette van de *Zeche*, drie en een halve *Lachter*, in 't hangende, en drie en een halve *Lachter* in 't leggende; alzoo dat de *Gang* in 't Midden vry staat, wat ze in de gemelde 7. *Lachteren* begrypt en betreft, het zelve is daaraan behoorende.

In de Viering vallen. Hiet, een andere *Groeve* in haar gemeente *Veld* grypen of inspringen.

Hangendes. Is, het dak, dat op den *Gang* legt, en denzelven overdekt; het word ook des *Gangs Harnas* genoemd.

't *Leggende*, Is, daar de *Gang* op legt.

't *Uytgaende*, Des *Gang*, is, dat aan den dag uytkomt, en word des *Gangs* Staart genoemd; de *Berglieden* zeggen, wanneer ze *geroecht* en het uytgaende van een *Gang* beroert hebben, wy zyn op den *Schwylf* of staart gekoomen.

Gang of Erts-Gang. Is, des *Ertses* strekking in de lengte tusschen het gesteente van het *Gebergte*.

De Ertsen breeken gangagtig. Is, wanneer ze *gang* sryken, en niet als nest gewys leggen.

Staande Gang. Is, wanneer hy *Seiger* recht in de diepte valt.

Swaabische Gangen. Zyn, die vlak in 't hangende vallen.

De Gang stort zich in 't hangende. Is, hy valt schuins (of *Swaabisch* gelyk de *Berglieden* spreeken) naar beneeden.

Dag Gangen. Zyn *Gangen*, die niet in de *Diepte*; maar in 't hangende en leggende vallen.

Troem-Erts. Is *Erts*, dat den *Gang* af en toe valt,

Fletz. Is *Erts*, dat niet in forma van *Gangen* srykt, maar effen voort legt, en noch over noch onder zich valt. Ook worden ze sweevende *Gangen* genoemd, en zyn tweederly, (1.) smalle *Fletze*, die 1. 2. 3. *Vinger* bedraagen, (2.) machtige *Fletze*, die 1. 2. 3. *Voet*, ook een *Lachter*, en meer bedraagen.

Geschube of geschuif. Zyn *Fletze*, die zich in de lengte en breette trekken, (2.) noemen ze een *geschuif*, de *Stoep* die door sterke wateren van een *Gang* afgestooten en afgescheurt is, zulk een *handsteen* word een *schuif-wand* genoemd.

Kluffte of Kloovens. Zyn *Gangen*, soo dik als de *Rug* van een *Mes*, ook iets smalder en dikker, en hebben haar sryken en uytgaan, gelyk als de *Gangen*, en zyn onderschydelyk, als *hang-klooven*, *dwars-klooven*, en *kruys-klooven*.

Stok-Erts. Is *Erts*, dat niet voortgezet en te *gang* srykt, ook geen hangende nog leggende heeft, gelyk te *Goslar* in den *Rammelsberg*, Synon: *Maute-Erts*, *Nesten* of *nesjes*, *Nieren*: De *Berglieden* zeggen, de *Ertzen* leggen *Nest*-of *niers* gewys.

Geschikke. Is, de *Materie*, die tot *generatie* der *Ertzen* geschikt is. (2.) de *Aptitudo* of bequaamheit der *Natuurlyke* vaaten, daarin het *Erts* geteeld word. (3.) Worden ook *Gangen* in 't gemeen *Geschikke* genoemd, (4.) hieten *Geschikke* *Edele Klooven*, die den *Hoofd-Gang* toevallen, en schaars gewys over zetten, zulke *beduyding* is de *allergebruykelykste*, om dier *oorfaake* wy ook bidden. *Heer God hemelsche Vader*, gy, die de *gangen* en *klooven* scheidt, en ze met *schoone Geschikken* veredelt.

Een Gang veredelt den anderen. Wanneer *schoone* en *ryke* *Geschikken* den *anderen* toevallen.

Een Gang veronedelt den anderen. Wanneer een *vernield* of een *onreine* den *verschen* en *reinen* *Gang*, toevalt, *Matth: conc: 3. in Sarept.* gedenkt, dat zich het *reine* *Erts* daarop afzet, als hadt men 't met een *Groeve* *Scherver* (groot *mes*, het welk de *Berglieden* by zich voeren,) weg gestookt, zulk een zal ook *tegenwoordig*, gelyk ik voor *geloofwaardig* gehoord heb, op den *toren Rosenhoff* te zien weezen.

Schaar Gangen. Zyn neven-trummer of wrakken die den hoofd-Gang toe vallen, en zyn van de geschikken onderscheiden; vermits deze edel en ryk zyn, maar de Schaar Gangen, kunnen wel onedel zyn: wanneer zulke Gangen malkander toevallen, zeggen de Berglieden, een Gang held naar den anderen toe: Een gang loopt naar den anderen toe, de Gangen slooppen zich met malkander; De Gangen leunen zich aan elkander: Met eenen Gang den anderen verlengen. (Dit zyn hunne Spreekwyzen.)

Afzetting des Gangs. Is, wanneer hy van zyn stryken afzet, 't zy uyt het hangende in 't leggende veld, of *vice versa*; de Berglieden zeggen alsdan, de Gang werp teen haak. (2.) Word een afzetting genoemd, de plaats wanneer de Bergman in 't smeedige gesteente een Berggesteente ontmoet, en door dezelve geraakt word.

Stryken der Gangen. Is, hunne strekking, naar welke de Gangen zich strekken naar de lengte, tusschen het gesteente des Gebergs: ettelyke Gangen hebben haar stryken; van het oosten naar het westen, ettelyke van het zuiden naar het noorden, en *vice versa*; ook tusschen *Mundi partibus*. Maar of een Gang van het oosten of van het westen strykt, is uyt de scheiding der steenen af te neemen.

Stonden des Gangs. Is, in welken gedeelte der waereld de Gang zyn stryken heeft by voorbeeld: de Gang houd de stonde van 6. op 6. dat is, hy strykt uyt het oosten in 't westen; de Gang houd de Uur van 12. op 12. is, hy valt van 't zuiden in 't noorden; hy houd het Uur van 3. op 3. is, hy valt regt uyt 't middel tusschen het zuiden en 't westen, zuidwest genoemd, en gaat ook in het Middel tusschen het oosten en 't noorden, naamelyk in 't noordoosten.

De Ertse rammelen zich. Is, wanneer veele Gangen te zamen vallen, alzo, dat men hun stryken en zelfkant niet kan kennen: de Berglieden zeggen ook wel, de Ertsen maaken een gedruys.

De Ertse maaken een Andries-kruys. Is, wanneer de Gangen geschooven over malkander zetten: men houd daarvoor, dat deze wyze van spreken van de Andries-bergsche Munt genoomen is, aangezien alsdan, wanneer de Gangen een Andries-kruys maaken, dezelve niet dwars over malkander zetten; maar geschooven, gelyk als het op gemelde kruysmunt staat.

Kruis-Gang. Is, wanneer de Ertsen dwars over malkander zetten, en een Kruys formeeren.

De Gang werpt een Buik. Is, wanneer hy machtiger en dikker word. *Synon:* De Gang doet zich op; de Gang maakt een geschut; de Gang werpt een stok.

De Gang verdrukt zich. Wanneer hy zich afsnydt, *Synonima sunt:* De Gang verliest zich; eenige vuiligheid verdrukt den Gang; een Berg verwiggelt hem, De Gang verschuift zich.

Vuyle of verschudde Gang. Is, een klein Leiagtig gesteente; word ook *Molm* genoemd,

De Gang spitst zich toe. Is, wanneer hy smalder word.

De Gang Zertrummert zich. Is. (1.) wanneer uyt den Gang stukken vallen, of wanneer zich middel-bergen daar tusschen zetten, *posterior significatio Ulterior.*

Keilberg. Is, het middel-gebergte, dat zich tusschen den Gang zet.

Berg Keilt den Gang uyt, of de Gang keilt zich uyt. Is, in plaats van Ertse vindt men gebergte.

Druzen of Klieren. Zyn Ertsen die door 't wêêr verkruijmt en doorboort zyn, gelyk als of ze van Byen uytgezoogen waaren, en de Stof en Molm houd zilver. Wanneer de Berglieden zulke *Druzen* ontmoeten, zeggen ze, deze Gang legt in *Druzen*, of deze Gang heeft zich verweert; wy zyn te laat gekoomen; ook houden de Berglieden daarvoor, dat naa *Druzen* groote vastigheid van gesteente volgt.

Druzen verstaan. Is, zulke doorboorde Ertsen ontmoeten.

Witteroeng of Weëring. Noemen de Berglieden de natuurlyke hitte, welke de Metaalen of veel meer Ertfen, wanneer ze tot hunne volkomentheyt gekomen zyn, wederom uyt teeren, en doorbooren, (2.) De Damp en Exhalatie, die hier zomtyds uyt de Aarde van ryke Gangen opstyg, gelyk als of het onweert of blixemt.

Ghur. Zal eene vloeybaare materie weezen, die uyt de *Stoffen* giften druppelt, het welk de Berglieden *Sinteren* noemen, en aanstonds Ertf voorfpeelt. Zulk een *Ghur* komt uyt de Rammelsbergfche Ertfen, en word gantsch geel, wanneer ze zich op die plaatzen lost; daarom ze ook de geele Verf of Akkergeel genoemt en van de Schilders gebruykt word: wanneer ze gebränd word, is ze bruyn, daar zulke *Ghur* in gewonne Ertfen vloeyd, zal het zich, gelyk ik geloofwaardig bericht ben, *coaguleeren*, en aangroeyen, zoo, dat men ze met hamers en Yzer moet zien meester te worden.

Sinter. Noemen de Berglieden een vloeybaare doove materie, die zich alhier op het water, dat uyt het gebergte dringt, uytlooft, en aan het gesteente of Timser zet, en zeer verhardt; wanneer de *Sinter* rood is, houden de Berglieden het daarvoor, dat het Ertf niet verre meer is, *ziet men het rood in de steen*.

Dropsteen. Is, een witagtige Materie, die zich van gelyken op het Water uytwerpt en zet, wordende ook Witsteen genoemt.

Berg-Aard. Is, de roode Mos, die uyt het Beukenhout in de *Stollen* of gebouwen onder de Bergwerken, groeyt.

Vundiger Gang. Is, die goed Ertf by zich voert.

Edele Gang. Is, die schoon en ryk Ertf heeft.

Zelfkant des Gangs. Is, de scheidung des Gangs en gesteentens: word ook des Gangs besteecking genoemt.

Steen scheidung. Is, het gesteente, dat zich aan de zelfkant afzet, en word ook wel *Rafenberg* genoemt.

Berg. Is, Aarde en gesteente, dat nevens en onder de Ertfen mée breekt.

Schmand. Is, kleine natte Aarde.

Berg-Aart. Is, gesteente van onderscheidelyke Koleuren, dat in Gangen en Fletzen gebrooken word, en geen Metaal by zich voert, als by deze Bergwerken, Plende, Krieff, Quartz, Spaat, Schieffer of Lei, Hoornsteen, Looftaart of Bleyfchweif, Leiten, Yzerfchoutig, Rood geberg: Dit zyn alle doove en leege Berg-Aarten, maar voorfpeellen edog eene voor de andere, Ertf, maar zoo dra zulke Berg-Aarten, Metaal by zich voeren, worden ze Ertf, en na de Berg-Aarten, daar in ze breeken, Spaatig-ertf, Hoornsteenig-ertf, Bleyfchwylfig-ertf genoemt.

Plende. Is, een Berg-Aart, die zeer glinfert, maar doch geen Metaal by zich voert, zynde van Koleuren onderscheidelyk.

Kieff, of Kei. Is, een zeer vaste van Koleuren onderschydelyke Berg-Aart; die of schoon by dikwils de Berglieden verbystert, echter dikmaal de ervaarenheid by de Ouden leert, dat Zilver en Koper daaronder gebrooken word: in 't Latyn, noemt men hem *Pyriten*, om dat hy Vuur geeft, als een Vuursteen, en ten deele een regte Vuur Koleur heeft, *Vid. Matthef. concione 10. Sarept.* daar meldt hy; dat *Aristoteles* denzelven *Pyromachum* noemt, vermits hy zich in 't Vuur verweert, en van het zelve zich niet ligt laat mat maaken of overweldigen, en houd ook het Zilver vast aan zich: Deze Berg-Predikant meent ook, dat hy den naam Kieff van het duytsche heeft, dewyl hy zoo vast als een Keifteen is, hy deriveert het van *Markasit*, en houd het voor een gebrooke woord, gelyk (*verba sunt Matthefü*) by ons Griet van Margriet. (2.) Word ook Koper-Ertf, *Kieff* genoemt; *Water Kieff* is een leege Berg-Aart, die niet ongelyk aan den koper kies is, door zyn glans.

Quartz. of Quertz. Is, een Berg-Aart die wel een Erts-Koleur heeft, maar niet by zich voert, *Quertz dicitur, quasi dicas Quartz. Erts.*

Spaat. Is een witte glinsterende Berg-Aart, die nergens anders toe nuttig is, als dat mogelyk het zoo genaamde Zilver-zand, daar van gebrand word, de Berglieden noemen den *Spaat* de Erts-bloem, ook Erts-moeder, vermits het gaarn op Erts teeld.

Schieffer. of Lei. Is een blaauw gesmeedig gesteente.

Hoornsteen. Is een swarte en bruyne Berg-Aart, die tusschen het Erts gebrooken word, en dezelve zeer straf maakt.

Bleyfchwylf of Lootstaart. Is een leege Berg Aart, die het aanzien heeft, als het gerezen Loot, maar het kan bezwaarlyk met Vuur gedwongen worden. Het Erts dat daarin gebrooken word, noemt men *Bleyfchwylfig* Erts, en eenvoudig word het *Bleyfchwylfig* Erts ook wel *Bleyfswylf* genoemd.

Letten. Is een smeerig gesteente, dat vet en taay is; zy zyn onderscheidelyk, als graauwe, geele, witte en swarte *Letten*, deze laatste soort, houden de Berglieden voor de beste.

Yzer schottig. Is een donker bruyne Bergstoffe, niet ongelyk aan den Yzersteen.

Rood-Geberg. Is een rood smeerig gesteente.

Erts. Is, dat wezendlyk Metaal by zich voert.

Gehalt of Inhoud van het Erts. Is, hoerlyk een Erts van Metaal is, of hoe veel ponden een Centener Erts, Metaal houdt.

Gediegen Erts: Is, dat rein en fyn zilver by zich voert, en zich stempelen en smeeden laat, voor dat het in 't Vuur komt.

Trum-Erts. Is ryk Erts, waar van de helft Zilver is.

Eedel-Erts. Is ryk Erts, van treffelyken Inhoud, *Synon:* dicht Erts, fyn Erts.

Onedel Erts. Is, dat wel Zilver heeft, maar van zeer geringe Inhoud is.

Scheid-Erts. Is, uytgesmolten Erts.

Gemeen Erts. Is het afgescheide Erts.

Stuff-Erts. Is rein Erts, dat niet Bergschottig is, word gemeenlyk droog gestamp. *Opposit:* is zertrummert of verbryzelt Erts, dat Bergschottig is of daar het middel of schnurle-Berg daaronder gebrooken word.

Aangevolgen Erts. Is, daar maar een weinig Metaal, gelyk of het geschildert was, aan zit.

Glas-Erts. Is een dicht Loot-Koleure Erts, byna by het gediegen Erts, aan 't Aloooy te vergelyken, en zal van het zelve in 't Vuur niet veel boven het Sesde deel afgaan.

Wit gultig-Erts. Is een soort van fyn Erts, en word alzooy wegens zyn Aloooy, om dat het goed is, genoemd.

Rood gultig-Erts. Is een soort van goed Erts, bruyn-rood, en het zal over de helft goed Zilver houden, de Berglieden zeggen: het Erts bloedt.

Glans of grof-glinsterend Erts. Is, dat zeer glinstert, het word ook Boeren-Erts genoemd.

Boeren-Erts. Is ook voor dezen by den Andries-berg, het gediegen Erts genoemd geworden.

Hoorn-Erts. Is een soort van doorschynend Erts, zynde van heerlyken Inhoud.

Klein Spijsig of Klein Speisig-Erts. Is van geringen glans, maar dikwyls ryken Inhoud; *Opposit:* is Grof Speisig.

Katsen-Zilver. Is een leege Bergsoort, witagtig, en het zal in Zwitter, (Tin-Erts) zeer blinken.

Hand-steen. Is een stuk Erts, dat men in de hand houdt; maar andere noemen dit een hand steen, wanneer zulk een stuk uytziet, als een regt Kruys, en geen Metaal voert, maar wanneer het Metaal voert, hiet het een stuk Erts.

- Wand-Erts.* Is een stuk Erts.
- Wand-Berg.* Is een stuk Berg of gesteente.
- Grauble Erts, of Gruis.* Zyn de kleine afgeftooten stukjes Erts, voor 't poechwerk of eerder dat ze gëstampt zyn.
- Onverleend-Veld.* Is, dat nog niet *gemoet* of *gegift is*, maar in 't Vrye legt Oppof. is verleend Veld.
- Verwond-Veld.* Is, daar al bereids ingeslaagen en gearbeidt is, *Synonima* zyn: *verfchroeyt Veld*; *gespleete Veld*, *vervaaren Veld*, en *verbrooken Veld*.
- Onverwond-Veld.* Is, daar noch niet ingeslagen noch gebouwen is, *Synon:* *Onverfchroeyt Veld*, *ongespleete Veld*, *onvervaaren Veld*, *onverbrooken Veld*.
- Sanft of Zacht Geberge.* Is, daar het gebergte aan den dag niet *Stickel* maar in 't *Vlakke Veld* is.
- Gedryf.* Is de zomerzyde aan 't gebergte, by voorbeeld: de Gang legt in een goed gedryf, dat is, de Gang legt aan de zomerzyde.
- Vast-Gebergte.* Is, wanneer het gebergte vast is om te gewinnen: wanneer het zeer vast is, zeggen de Berglieden, dit gesteente wil zich niet laten *Stoëffen*, of het neemt de puntige Yzere Gereedschappen niet aan.
- Knauer.* Hiet, wanneer in de Gang een vast onartig gesteente in 't Veld is, als zulks geschied, zeggen de Berglieden: daar is my een harde *Knauer* of ongeschikte *Camp* voorgeschooten.
- Wacke.* Is, een vast gesteente, rond, en byna als een perzik, met een vaste en harde hùyt of voëring omgeeven, wanneer zulks gebeurt, zeggen de Berglieden, my is een *Wacke* voorgeschooten.
- Gehlinger Vels of Rots.* Is een vast gesteente, dat, als men daarop slaat, het Yzer om zoo te spreken gillt.
- Schnedig of Schneidig Gesteente.* Is, wanneer het gesteente ligt te breeken is, word *Keil houwen-Gebergte*, genoemd, vermits het zelve met wiggens gehouden of geklooft en gevelt kan worden.
- Vladderigte Wand.* Is, die zeer klievig is, en zich gaarne breeken laat, als *Schieffer*, (dat is *Ley*.)
- Gerollic gesteente.* Is een los gesteente, daarvan gestadig ietwes afscheurt en afvalt, het word ook *dryf-zand*, of *Rollert* genoemd.
- Oude Man in de Groef.* Is, de van de Oude ingestortte, of ingevallen vergaane getimmer, vermolmde of verrotte Berg.
- In den Oude Man bouwen.* Is, zulken Berg weg arbeiden.
- De Oude is aan deeze plaats alreeds geweest.* Is, het Erts is van de Voorzaaten al bereids weggenoomen.
- Lagerwand.* Is, (1.) een vast gesteente, daar pylaaren op gezet worden; (2.) vast-Gebergte, daar men geen getimmer van noden heeft.

ARBEID IN DE GROEVEN.

- Veld-Oort-dryven.* Is, als men op den *Gang* voortarbeidt, en denzelven ontbloomt, ook word het genoemd Erts *overvaaren*.
- Zet Oort.* Is, wanneer een Oort drie vierendeel Lachter, ook wel een half Lachter, van den Bergman, zittende voort gedreeven word; het word op de *straaten* gemeenlyk also bestiert, dat een Houwer met spits Ort (puntige Yzere Instrumenten) voort voert, en de tweede de *straaten* nahouwt.
- Zit-paal.* Is het hout daar de *Houwer* op zit.
- Dwars slag.* Is een Oort, die op 't hangende of leggende naar nieuwe Gangen en Ertsen gedreeven word.

Uytlengen. Is een Oort, beneven den Gang heen dryven.

Oortwoyze op den Hoofdgang *uytlengen*, hiet, een Oort van den Hoofd Gang naar toevallige *Geschicken* dryven, (Schikzels.)

Aanzetten. Is, een Oort beginnen te dryven: de Houwer is bezeeten, dat is, hy heeft dien Oort begonnen te dryven.

Een Zeche beleggen. Is, het eerst daarop te laten arbeiden.

Aanbreek. Is, als men een Gang *overvaart* of ontmoet.

Gangen overvaaren. Is, dezelve ontmoeten of aantreffen; daar is noch geen Erts overvaaren, dat is, men heeft nog geene ontmoet of gevonden.

Doorslag. Is, als men plaatzen tegen elkander dryft, en dat dezelve te zamen koomen.

Tegen-lengen. Is, een tegen-Oort aan den *Hoofd Oort* dryven.

Inkomen. Hiet, als men die tegen elkander gedreeve Oorden vervaardigt, en met dezelve t'zamen komt.

De Oorden zyn ingekomen. Hiet, de doorslag is gemaakt.

Verschraemen. Is, wanneer men bezyden den Gang heen werkt, en den Gang staan laat, dat de Scheuten des te beter werpen kunnen, *Synon:* den Gang verftooten, den Gang uytvaaren.

Stroffen. Is de Gang, die overstroomt is.

Zweevende Stroffen. Die door het overbreeken genoomen worden.

Stoot. Hiet de Oort, daar de *Stoffen* zich eindigen, en niet verder *verschraemt* is. (2.) Word ook een *Stoot* genoemd, de *Markfcheid* in de Groeven, daar de *Zeche* keeren moet.

Naa slaagen, Is, de Ertsen, wanneer ze *verschraemt* zyn, weg houwen.

Erts gewinnen. Is, Erts los slaan, of van boven neer met *Polver* doen *Springen*, of op wat wyze zulks gefchieden kan.

Onder gebouwde Wanden. Word genaamt, het gesteente boven de *Stroffen*, moet gevat worden, dat het niet naar binnen valt.

De Wanden trekken zich. Is, zy willen inwaarts vallen, de *Steiger* moet ze als dan met getimmer onderfchragen.

Wanden toefstoppen. Is dezelve in stuk slaan: *Synon.* Wanden verzetten.

Streck. Is een Oort, daar het Erts of gebergte is weggenoomen, (2.) een Oort in de Groef, die gelyk als een *Stolle* uytgebouwt is; en zyn onderscheide-lyk: (1.) Een *Water streek* is, waarop het water uyt de Groef naar de *Stolle* of *Kunst* geleid word. Deeze word ook wel de *Kunst-streek* genoemd, (2.) *Toe vorder-streek* is de plaats van de *Trek-Schacht* tot aan de *Vul-plaats* des *Dryf-schachts*, waar door de *Toevorderer*, den Berg of het Erts ter *Zeel* schikt (dat is) om met tóuwen opgehaalt te kunnen worden.

Gezink. Is, de afdaaling in de Groef.

Op het gezink arbeiden. Is, de Groef verdiepen of dieper maaken.

't Diepste. Is, de *Zool* in de Groef.

't Erf diepste. Is, (1.) het *Gezink*, dat in 't diepste begonnen is, (2.) het *Gezink* dat aan andere plaatzen in een Groef gemaakt, en dieper als het andere *gegraven* is.

Vorst. Is de bovenste plaats in de Groef.

Zweevende Vorst. Is, daar op de *Vorst*, de Ertsen over zich vaaren, of met opwaarts te breeken, gewonnen worden.

Opwaarts breeken. Is in de hoogte arbeiden en Erts erlangen.

Bergveste of Bergvesting. Is het vaste gesteente, of by gebrek van dezelve de Ertsen, die de Berglieden staan laten, om aan de Groef des te beter vastigheid te geven.

Uytlegging der Woorden die by de Schachten (Myn bollen) en vorderingen gebruykelyk zyn.

Schacht. Is een in de diepte gebrooke ruymte, waardoor de Bergman in de Groef vaart, en het Erts en Berg daar door vordert, anders een Mynhol.

Trek-Schacht, of **Richt-Schacht**. Is, waar door het Erts met den Haspel of wind-as getrokken word.

Toe vorder Schacht. Is, onder den Dryf-Schacht, waardoor het Erts uyt het diepste tot op de toevorderstrek gebragt word.

Dryf-Schacht. Is, waar door met paarde of keer-raderen gedreeven word.

Seiger Schacht. Is, wanneer hy regel regt neder valt, en nog hangendes nog leggendes heeft.

Donleger-Schacht. Is, wanneer de Schacht vlak is, en hangendes of leggendes heeft.

Wêer Schacht. Is, waar door zich het wêer in de Groef trekt.

Schacht watten. Is, zulk een ruymte neemen, daar men met tonnen den Berg en het Erts vorderen kan.

Schacht Vellen. Is, denzelven afzinken of nederdaalen.

Kau. Is een gebouw, dat over den Schacht gezet word, op dat het 'er niet in reegene.

Kuip en Touw in werpen. Hiet, wanneer men *geschurft* heeft, en dat de schurff te diep word zoo dat de Bergman daar over een Haspel moet zetten, waar mede hy den Berg by dag uyt trekken kan.

Haspel. Is een Instrument met een touw, waarmede door menschen handen en optrekking, Berg en Erts gevordert, of uyt de Groeve voordien dag gebragt word.

Vorderen. Is, Berg of Erts uyt de Groef ophaalen en ruymen.

Toevorderen. Is, Berg en Erts uyt 't diepste door den *Trek Schacht* tot op den *Vul Oort* des *Dryf Schachts* brengen.

Vordernis of Vordering. Is de *Actus*, wanneer 'er Berg uit gevordert word.

Hoornstadt. Is, een wydte in de Groef gebrooken, daar de Haspel staat, **MATHES**: noemt ze der Berglieden Gilde-huys, dewyl zich de Berglieden daar, wanneer ze hunne *Schicht* gereed maaken, verzaamelen.

Vul Oort. Is, de ruymte die in de Groef gebrooken word en daar men Erts en Berg neerstort.

De Erts of Berg zeel rée te zetten. Is, het zelve op den *Vul oort* brengen, daar het aangeflagen word. Synon: Erts en Berg, *te zeel schikken* of *Zeilree*.

Storten, is neer schudden.

Poel-boomen. Zyn het fundament van den Haspel.

Zwollen of **dorpels**. Zyn houten, waarin de stutten van den Haspel steeken, en dwars over de Poel-boomen leggen.

Haspel Stutten. Zyn die twee houten, die in de dorpels regt opstaan, en den *Renboom* houden.

Poel-Yzer. Zyn kromgebooge dunne Yzers, in welke de Yzere knoopen des *Ren-booms* (dat zyn de bouten die aan beide de zyden des *Ren-booms* vast gemaakt zyn, aan welke het Haspel hoorn steekt) omgaan.

Renboom of **Rondboom**. Is het ronde hout in den Haspel, op welken het *Berg-touw* op-en af gaat.

Haspel-boorn. Is het houte handvatzel, aan den *Renboom*, waaraan de *Haspel Knechts*

Knegts den Haspel trekken, by de Rammelsbergsche Bergwerken zyn ze heel van Yzer.

Berg-Zeel, zyn touwen van hennip, daar de kuip aan hangt.

Berg-Kuip. Is een Vat, waarin Berg en Erts uyt het diepste van den Trek Schacht, naar om hoog op den Vul Oordt des dryf Schachts, of aan den dag uyt gevordert word; ze zyn tweederley, een *Mans* of twee *Mans* Berg Kuipen, de eerste zyn, die een Haspel knegt, en de anderen die twee knegts trekken moeten; de Berg-kuipen worden *Schockwyze* gevordert, en 5. Schock worden tot een dryven genoomen (Schok is een getal van 60.)

Hang-bank. Is de verhevene plaats, voor den Trek-Schacht, 'en voor den Dryf Schacht hiet deze plaats de *Sturtz*, (steilte.)

By't geen dat de Paarden bewerken.

G*Æbel*. Is het ronde gebouw, waarin de paarden omloopen.

Voorhuys. Is, het gebouw aan den *Gabel* over den dryf Schacht.

Zechen Huys. Is een huys, digt by de Zechen, waarin de Berglieden 's og tens, eer ze invaaren, hun Gebed verrigten, als mede allerhande nooddrift, tot den Berg-arbeid behorende, daarin bewaaren.

Intocht. Is, daar veel of maar ettelyke Groeven by elkander leggen.

Spiesboomen. Zyn lange pylaaren aan den *Gabel*, die denzelven de rondte geven.

Schoen. Zyn de korte houten of zwellen, (dorpels) daar de Spiesboomen in rusten.

Stetten. Is de stut, die aan de eene zyde des Schoens staat, en onder de Spiesboomen gedreeven word.

Knoop. Is boven in den *Gabel*, daar de Spiesboomen in vast gemaakt worden.

Kruys boven in den Gabel. Is, het welk aan de Spies-boomen vastigheid geeft.

Lasschen. Is, de Insneë in 't kruys en Spies-boomen, daar ze in malkander gevoegt zyn.

Holm. Is een hout in 't kruys, waarin de *Busse* is, te *Goslar* hiet het een schoen.

Busse Is de *Caviteyt* of holligheid in den *Holm*, daar de tap in omloopt.

Haardt. Is de grond in den *Gabel*, daar de paarden op omloopen.

Keetel. Is een gat midden in den *Gabel*, waar in de schoen der spillen zyn.

Schoen in de Keetel. Is het hout waarin een staale pannetje is, in welkers Spoor het kruys van de spil omloopt.

Spoor. Is het middelpunt in de pan.

't Kruys in de Spille. Is de *Yzere Tap*, die van boven als een kruys gemaakt is, weegt een en een halve Centener, en word wel met Staal beslagen.

Spindel of Spille. Is het hout, dat regt op staat, waaraan de *Drift*, en de *Korf* is.

Korf. Is het ronde *Yzer* werk rondom de *Spille*, waaraan het *Yzere Zeel* is.

Yzer Zeel. Is de groote ketting, waarmede de tonnen opgetrokken worden, het word ook een *Gabel-Zeel* genoemd.

Het Zeel Kollert. Wanneer het zelve in stuk breekt.

Zeel Opdragen. Is, het zelve om de *korf* maaken.

Korf Scharben. Zyn de houten aan den *korf*.

Drift. Is de boom, die dwars door de *Spil* gaat, daar aan beide zyden deken hangen, ook word het een *Zwengboom* genoemd.

Dokken. Zyn de houten, die aan beide zyden van de *Drift* hangen, aan welkers een de *Schabel* en de *Evenaar* is.

Schenkel. Is des *Voermans* zitplaats.

Waag of Eoenaar. Is de Zwengel, de haaken aan de Zwengel worden te Gofflar de Zukle genoemd.

Heintzen-Zeel. Is de Ketting onder de Schabel aan de Dokke, waaraan de Waag hangt; te Gofflar hiet het een Schort aan de Bok, de dokken noemen ze Bokken.

Hond. Noemen de Berglieden het sterke stuk hout, dat ze aan de Dokken hangen, het welk het hout, dat in de Groef gehangen of gelaaten word, tegenhoudt, dat het geen schot doet, *alium significationem vide infra* by de Stollen.

Honds-Ring. Is, aan de tweede dokke, waar in de hond vast gemaakt word.

Schyven. Zyn die ronde houten boven de Schacht, waarop het Zeel loopt.

Waltz of Rolle. Is, een Yzer der schyven van 3. duym, dat op de steeg legt, (2.) het ronde hout op de steeg, waarop het Zeel gaat.

Kloben-Ring. Is een Schakel, die opgeboogen werden kan, waar mede de tonnen aan het zeel gemaakt; ook de gebrooke Schakels gehangen worden.

Schroeyer. Is een hamer, onder dik, waarmede de kloben ringe opgehakt worden.

Zeel haaken. Is een Yzere haak aan beide zyden krom geboogen, waar mede de touwen, wanneer ze scheuren, aan malkander gehegt worden, tot dat het weder verholpen word.

Schort. Is een dubbelde Ketting, die in 't storten in de ring onder de tonnen gehangen word, zynde te Gofflar van drie stengen.

Tonnen Zyn vaten, waarin het Erts door paarden uyt de Groef getrokken word; te Gofflar zyn ze rond, en tweederley: Een Mans en twee Mans tonnen, de eerste zyn op het Clausdaalische Bergwerk nooit, maar by de gemeene of *Communions* Bergwerken wel gebruykt; doch tegenwoordig zyn ze daar ook af geschaft, behalven dat in ettelyke Groeven, daar die groote tonnen niet kunnen aangevoert worden, dezelve nog gebruykelyk zyn; maar daar vorderen ze in plaats van 40. groote tonnen, 50. kleine, die dan zoo veel uyt dragen.

Dryven-Erts. Is een zeker getal tonnen Erts, zynde alhier tweederley, naamelyk kleine Dryven en groote Dryven. Een Kleine Dryven heeft alhier 40. groote tonnen, maar een groote Dryve 60. tonnen.

't Smids Werk aan de Tonnen, bestaat hier in.

4. **H**oepels.
4. Zyde-kappen, die de hoepels vast houden.
2. Kruys planken, die onder de tonnen gemaakt worden.
1. Ring.
2. Hang kappen, waarin de Schut hangt, zulken beslag weegt 1. Centener en ettelyke ponden.

Aan de Gofflaarsche ronde Tonnen.

4. **H**oepels,
3. Hang-kappen, die te gelyk mede over den bodem gaan.
1. Ring, weegende het beslag maar 31. pond.

De Berglieden, die by het dryven gebruykt worden, Zyn:

A *Anslagers.* Die op de Vulplaats den berg of het Erts in de tonnen storten.

Aanslaagen. Word genoemd, den berg of het Erts alzo in de tonnen brengen.

Storter. Zyn Berglieden, die by dag of aan den ingang op de storte des Dryfschachts staan, en het gevorderde Erts uyt de tonnen in de kruywaagens storten, en op de Halle loopen, dat is, op een kruywaagen daar na toe brengen.

Opzuyveraars. Zyn, die het kleine afgestoote Erts wegbrengen, en het voor de storte opzuyveren, (schoonmaaken en reinigen.)

Uytrichter. Is de Bergman, die acht geeft, dat de tonnen niet aan malkander haaken, maar onverhindert in de mynhol, op-en neder gaan, by het dryven van 't *Keer Rad*, word hy *Schutter* genoemd; dewyl hy gedurende het storten, het water schutten, en het Brems-rad hangen moet.

Zaupf. Aldus roept de *Uytrichter*, wanneer de voerman de paarden zal ter rug dryven.

Babrt. Is een hout of takje, dat de storters aan de tonnen steeken, en aan de aanslagers in de Groef een teeken geeven, dat het Dryf getal vol is.

Nâ-teller. Is, die by dag acht geeft, dat de volkome dryf getallen geschieden; gemeenlyk worden 'er arme verminkte en lamme Berglieden daartoe genoomen.

Keerrads dryven.

K *Eer-rad.* Is een rad met dubbelde schoffels, die op beide zyden geplaatst zyn, op dat het rad metter haaft dan rechts dan s'links om kan gaan; aan deszelfs *Welle* is de *Korf* en het *Brems Rad*.

Korf. Is het traly werk aan de *Welle*, daar het Zeel of touw om is.

Brems-rad. of *Prangen rad.* Is een klein rad aan de *Keerrads Welle*, het welk onder en boven, daar gestut word, of daar het rad anders stil staan moet, met 2. sterke houten, door een *Kelde* en handvatzel, de *Brems* (of *Pranger*) genaamt, gestaakt en opgehouden word.

Cætera conveniunt.

Van 't Timmerwerk in de Mynhollen en Groeven.

R *Ufthoomen.* Zyn houten, die in den beginne des schachts of mynhol gelegd worden, waarop het *Gesier* gezet word.

Gesier. Zyn de opperste *Focher* of *jukken* in den schacht of kooker.

Draag stempel. Is het hout daar de schacht op rust.

Föcher of *Kücher.* Zyn houten, die dwars over de draag-stempels gelegd worden: zulke houten neer leggen op plaatzen, hiet *het geberg met kucher en infstryken*; te *Gofflar* hieten zy 't *schrot*.

Een strek hout. Is, dat tegen de gaaten gezet word: te *Gofflar* noemen ze dit hout, *Hoofd hout*.

Verpandt. Is kort geklooft hout, dat in de scheuren tusschen de *Föchers* geslaagen word: zulk hout in te slaan, hiet verpanden.

Wandroeden. Zyn groote houten van 6. a 7. spannen, die voor de *Föchers* gezet worden en dezelve vastigheid geeven.

Toem houten. Zyn, die over dwars in den schacht gelegd worden, waaraan de schacht

schachtfangen vast gemaakt, en de *Jöcher* voor schaden, die de tonnen doen kunnen, daardoor verzorgt worden.

Aanvallen. Zyn houten van 5. of 6. spannen; welke het *bangende* houden moeten; te Goslar vermits de schachten *Seiger* zyn, (dat is, dat ze recht neder vallen en nog iets *bangende* nog iets *leggende* hebben,) zyn in de schachten geene *Toembbuten*, *Wandroeden* nog *Aanvallen* van nooden.

Gedryf. Is, wanneer men in een brosgesteente opbouwt, en met paalen het afkrummelen van het gebergte verhoedt.

Aansteeken. Hiet zulken Arbeid beginnen, by voorbeeld: de *strek* moet met gedryf aangestooken worden, dat is, dezelve moet met paalen verzorgt worden.

Spreitzen. Zyn houten van 2. 3. 4. spannen, waarmede de bouwvallige *Timmeragien* in tyd van nood gestut worden.

Schacht stempel. Zyn houten, die op beide zyden diep ingesneeden, en tuschen de *Wandroeden* en *Aanvallen* gedreeven worden.

Uytloopen. Is, de *Wandroeden* en *Aanvallen* uythouwen, dat de *Stempel-tap* daarin kan gedreeven worden.

Tap. Is het onderste uytgehouwe einde der *Stempels*.

Schaar. Wordt genoemd de kerf aan de schacht stempels.

Schacht-Latten. Zyn kleine gespouwe boomen, waaraan de Bergkuipen op en neder gaan: te *Kellerveld*, worden ze *scheidlatten* genoemd.

Kasten. Zyn, wanneer men in de Groeven ruimte gemaakt, en sterke stempels in 't hangende en leggende aangedreeven heeft, en stangen, (die *Kasten-of kufft-stangen* hieten,) op de stempels legt, en naderhand om de vordering te bespaaren, den gewonnen berg, daarop zet of stort.

Verzette Berg. Is Aarde en gesteente, dat op die *kasten* of op oude *strecken* verplaatst en gestort word.

Pun loch. Is een gat in 't vaste gesteente geslaagen, waarin de stempels gezet of gelegd worden.

Scheut Bune. Zyn houten, die over den *schacht* gelegd worden, dat de Bergman in zekerheid daar onder werken kan.

Den schacht toe bunen (Zoldering) Is, denzelven met schacht houten toe leggen.

Schacht houten. Zyn, waarmede zy den *schacht*, wanneer door denzelven niet gevordert word, toe leggen.

Bunen in schacht. Zyn de afzettingen in den *schacht*, die gemaakt zyn om des te beter de *vaarten* aan te halspelen, en den Berglieden de vaart te verligten.

Vaarten. Zyn de Ladders: de Berglieden kunnen niet wel verdraagen, dat men ze Ladders noemt, zy zeggen de vilder voert Ladders, maar de Berglieden gebruyken *vaarten*.

Schenckels aan de vaart. Zyn de twee lange houten daar de sporten in steeken.

De vaart aan bespen. Is dezelve aan iets vast maaken.

Vaart-Haaken. Zyn yzere haaken, waarmede de vaarten, wanneer ze in 't vaste gesteente niet kunnen vast gemaakt worden, aan elkander gehangen zyn.

Vaart klammen. Zyn hooge yzere houw-vasten of klemmen, die aan zoodanige Oorden, daar in het invaaren de Ladders te kort zyn, heen geslaagen zyn, zoo dat zich de Berglieden aan dezelve kunnen vasthouden.

Vaart Hespren. Zyn halve klemmen of haaken, waarmede de Ladders aan een gegespt of vast gemaakt worden.

Schacht scheenen. Zyn yzers, die aan de *schacht stangen*, daar ze wisselen, geslagen worden.

Schacht spykers. Zyn groote dikke spykers, die tot vastmaking der *schacht stangen* gebruykt worden; te *Zellerveld* worden ze *scheid-latten-spykers* genoemd en geschreeven, zynde tweederley, naamelyk, halve en heele *schacht-spykers*.

Voorflag. Is een stuk Yzer van 1. tot 1½ ℥ , dat voor de stempels en punten geslaagen word.

Schacht uytwisselen. Is, in plaats van verrot timmerwerk, nieuwe te zetten.

Den trek schacht narichten. Is, maaken, dat hy regtdraats onder den Dryf-schacht komt.

Woorden en Werktuygen by het booren.

Booren. Zyn verstaalde Yzers, van anderen vierkant, en scherp, waarmede de schiet gaaten in 't gesteente geboort (geslaagen) worden.

Toe borsten. Is, eerstelyk met een Bergzyser of de Erfzen of stroffen voorberiden op dat de Boor vast staan kan; wanneer zulks verrigt is, dan zegt de Bergman, Ik heb de Borst.

Oord peuschel. Is een middelmaatige hamer, waarmede op de Booren geslaagen word.

Wisscher. Is een foort van een Kraffer, waaraan oude voden gestooken, en met den zelve de schietgaaten gereinigt en gedroogt worden.

Klub. Is een Tang, waarmede de Boor, wanneer hy breekt, gevat en uytgetrokken word.

Schiet-Blokken. Zyn houten, waardoor een gat geboort, en na dat hy het schiet-gat op het kruin-gedreeven, het buskruit daarin geschudt heeft, alsdan met zwaavel aangestooken word.

Schiet-spreitzen. Zyn houten, welke op de schietblokken gezet, en aan het gesteente gedreven worden, zoo dat het blok niet zoo schielyk naar om hoog vliegen kan, maar dat de schoot des te beter om zich grypen of effect doen kan.

Blok Booren. Zyn, waarmede de gaaten in de Blokken geboort worden, het het in dezelve hiet het *Spoor*.

Sneede nan de Boor te maaken. Is, wanneer dezelve gebrooken is, wedcrom aanlassen, en bykans vernieuwen.

Schiet Blikken. Zyn Yzers, die tusschen de Spreitz en schiet blok gelegd worden, welke verhoeden, dat de Spreitz niet van 't blok gespleeten word, ook worden ze *schiet stukken* genoemd.

Ramnaalde. Word gebruykt daar het spoor door het slaan zich te zamen zeten zouden, en word daarmede in dezelve opgeruymt.

Zomp-Emmer. Is een vat of gereedschap, waarmede (1.) het water uyt de Zomp geschept word, (2.) waarmede de zettingen aan de *Konst* begooten en ververlicht worden, ook (3.) by het booren, water houden moet; ook word het een *stuntze* genoemd.

Fimmel. Is een foort van een Wigge of bytel, maar puntiger, en heeft by het naar binnen dryven der *Wanden*, die van 't schieten welgeraakt, maar doch niet ganischelyk binnen geworpen zyn, zyne nuttigheid.

Stukke. Zyn kleine Yzers, ontrent van 6. duym en worden by het naar binne dryven der *Wanden* gebruykt; want als de *Fimmel* de inwaarts dryving der wanden, die van den schoot geraakt zyn, niet te weeg kan brengen, dan worden twee schiet stukken in de klooven, en tusschen deze *Wigge* of bytel gezet en gedreeven; gemeenlyk word het in de Registers opgegeven voor *Wigge en stuk*.

Breng slang. Is een staaf Yzer, hebbende van onderen de gedaante als een Ge'te-voet, waarmede de *Wanden* naar binne gestooten worden.

Fimmel-Peuschel. Is een dikke hamer van 20. 24. tot 30. pond zwaar, waarmede men *Wig* en *Fimmel* in de kloven slaat: met dezelve worden ook de schiet blokken in de gaaten gedreeven.

Werktuigen in de Groeven.

Hand *Fuystel*. Is een hamer, die de Bergman in de eene hand voert, en met denzelfen op het in de andere hand hebbende Berg-Yzer slaat, en alzoo Erts en berg wint.

Berg-Yzer. Is een Instrument, gelyk een hamer, dat aan de eene kant puntig en verstaalt is, het welk de *Houwer* of Bergman met de s'linker hand aan het gesteente zet, en met den in de rechte hand houdende *Fuystel* of hamer, daarop slaat, en het gesteente aldus gewint: deze beide Instrumenten hieten in 't gemeen *Slaagel* (of hamer) en Yzer.

Kratz. Is een yzer Instrument met een houtte steel, zynde in 't midden breed, en naar ondertoe puntig, waarmede de Bergman het Erts en Berg, wanneer hy hetzelfde te Zeel schikken, of op de kast zetten wil, in den trog trekt.

Trog. Is een *molde* of mout.

Krukke. Is dat Instrument, waarmede de voerluyden het Erts van de *Hall* in den trog trekken, zynde tot een onderscheid der *Kratze* heel breed: met deze kruk word ook voor de *Sturtz* opgeruymt.

Keil houw. Is een lang puntig Yzer met een steel, waarmede de Bergman het schilferige gesteente en bros gebergte los maakt.

Brede Keil houw of *Letten houw*. Is, waarmede het *Lettige* gebergte los gebroken word, zynde maar twee vinger breed.

Ronde keil houw. Gebruikt de voerman, wanneer hy het te zaame bevroose Erts op de Hal, los breekt.

Rond houw. Is byna een hand breed, waarmede de gras-zooden gehouwen of gestoken worden.

Stempel-Beuschel. Is een hamer waarmede de *schacht stempels* aangedreeven worden.

Pfall-Beuschel. Is een yzere hamer van ontrant 40. ponden, waarmede het gedryf gemaakt, en de groote Erts-wanden hersteld worden.

Reet-Yzer. Verschilt niet van het Berg-Yzer, waarmede de Berglieden voor dezen, eer dat ze het schieten in de Groeven hebben uytgevonden, Reeten in het vaste gesteente by elkander gehouwen, en alzoo wanden geworpen hebben: dit word gencemt, een Reet-werk maaken; de Reeten worden *Prammen* genoemd.

Oorden. Zyn de punten van 't werktuyg, daarvandaan komt het Oort Geld, dat aan de Smids toe geschreeven en gegeven word, wanneer ze de stompe Yzers puntig maaken.

Strauben. Is, het afgeslaage Yzer van 't gereedschap of werktuigen.

Yzer toe schroeyen. Is, het Stang-Yzer in stukken houwentot het maaken van hamers en Yzers. (Naamelyk die twee Instrumenten, die de Bergman in beide handen voert.

Geschroeyd Yzer. Is nieuw Yzer.

Aanlag. Is het Oud-Yzer, dat aan de Smids gegeven word tot vervaardiging der werktuigen.

Aangelagt Yzer. Is het Yzer, dat uyt twee oude Yzers gemaakt is.

Keilhouw berlegt de Smid. Wanneer hy aan de afgesleete en gebrooke, een stuk Yzer lascht, en dezelve alzoo weder tot haare behoortlyke grootte brengt.

Yzer Lachter erleggen. Is, aan een Yzer Lachter de volkoomme grootte geeven, een *Berg-Lachter* is 3. en een halve Lachter lang.

Axt of een Byl slauchen. Is, het zelve uytmeeden.

Loopkarre. Is een kruiwagen, welkers pooten de yzers zyn, die aan beide ziden over de karre leggen, en dezelve houden.

Sleepketting. Is een stuk van een ketting, waar mede de Stempels of ander hout-werk in de Groef voort gesleept worden.

Sleepbaak. Is, waarmede de ketting aan het hout gehangen word.

Doorflag. Is een Instrument, waar mede de Berglieden zekere tusschen wydtens of gaaten in 't Timmerwerk maaken.

By de konsten, door Radwerk.

K *Onst.* Is, het Rad, met het gesteente, waar door het water uyt de Groef opgeheven word.

Gesleep. Is een *Konst-gestreng*, dat aan de andere konst vast gemaakt is, en van dezelve mede gestiert word.

Radkamer. Is het gebouw, daar het konst-rad in hangt.

Radkamer afdraagen. Is dezelve aanrechten of opmaaken.

Schrot. Is het gebouw aan de zyde van de Radkamer, dat het nastorten des Gebergs belet, ten einde het rad onverhindert daarin kan gaan, ook word het *schrotwerk* genoemd; (2.) hiet ook *schrot*, het kleine gebouw boven het rad, dat op het onderste pylaarwerk staat.

Rad-arm. Zyn de houten of speeken in 't rad, die aan het zelve vastigheid geven.

Kromme tap. Is dat groote kromme Yzer in de *Welle*, dat de geheele konst bestiert.

Enkele Tap. Is, het Yzer aan de andere zyde van de *Welle*.

Tap-Blokken. Zyn die houten, daar de tappen in omloopen.

Onderslaand Rad. Is het zelve rad, daar het water niet op valt, maar in een *Stollen* of *Waterstrek* hangt, en alzoo omgedreeven word; onze Berglieden willen daarvan geen gebruik maaken; vermits dit rad geen groote last ophesfen kan.

Konst-Graaven. Is, waarin het water uyt de Vyver op het konst-rad gevoert word.

Gefluter. Is een breede goot, waar door het water uyt de konstgraaven op het Rad gevoert word.

Half-Gerinn. Zyn, die maar eene zyde hebben, tusschen zulke beide worden houten gemaakt, (die *pondhouten* hieten) welk aan 't *gefuter* de breette geven.

Bleuell. Is een hout van ontrent 5. *Lachter*, dat aan den *Kromme-tap* en in de gebrooke *Schwingen* trekt.

Pond. Is een stuk Beuken hout in den *Bleuell*, waarin de kromme tap omgaat.

Gebrooke Schwinge. Is het eerste hout aan de *Veldkonst*, dat regt neder hangt, wordende alzoo genoemd, dewyl het met Yzer sterk verbonden is.

Schwingen. Zyn houten, die regt neder in de steegen hangen, in welken de *konst-stangen* onder en boven vast gemaakt zyn.

Konst-stangen. Zyn houten, die onder en boven in de lengte in de *Schwingen* gemaakt, en van 't rad heen en weder getrokken worden, (2.) De stangen, die in den *Schacht* op de *Leidingen* schuiven.

Slooten aan de konst-stangen. Is de *Insnée* van dezelve, daar ze aan malkander gevoegt, en met kontringen gebonden worden.

Leid Arm. Is de konst-steng, die in den *Schacht* niet regt neder, maar dwars inschuift.

Schoen. Zyn kleine houten aan de *konst-stangen* in het *gespleete*, waar door de *Rollen* gemaakt zyn.

Het gespleete of geschlits. Is de *Insnée* onder en boven aan de *Schwingen*, daarin

de *konst-stangen* hangen, zulken arbeid in de *Schwingen*, als mede de gaaten, waar door de Rollen gaan, word in de rekening gebragt voor een *Schwing* te houden, te booren en te splyten.

Bokken aan de Veldkonst. Zyn lange houten, die in de aarde vast gemaakt zyn, en den *Holm* en de *Steeg* dragen.

Holm. Is een kort hout, dat dwars over de *Bokken* legt, op welken het *Steeg* is.

Steeg. Zyn houten, die in de lengte leggen, tusschen welken de *Veldkonst* schuift.

Kruis. Zyn twee houten, die kruis gewyze in malkander geslooten zyn, aan de welke de *Stangen-Yzers* zyn.

Aanweg-Houten. Zyn 2 sterke houten, waar aan het kruis boven den *Schacht* gehangen word: te *Gofflar* word het *Steeg* genoemd, (2.) zyn *aangeweg* sterke houten over den *Schrot*, waarop de *Tap-Blokken* leggen.

Satz of Zettinge aan de konst. Zyn buizen, waar door op een maal water in de zomp getrokken word, zynde 5 *Lachter* lang, en bestaat in drie pypen, (1.) de *Slonk pyp*, (2.) *Turel pyp*, (3.) *Yzere Goffen*: te *Gofflar* zyn ze *allegaar* van hout, vermits de *Yzere* daar metter haast in verteert worden.

Slonk pyp. Is de onderste pyp, die in de zomp gezet word, daar in eerstelyk het water opstyg.

Turel pyp. Die in de *Slonk pyp* gesneden word, waar aan het *Ventil* is, het welk de *Berglieden Turel* noemen.

Goffe. Is een *Yzere pyp*, die aan de *Turel pyp* door een *Pompstok* vast gemaakt is.

Pompstok. Is een kort uyt geboort hout, dat met 3. *Yzere Ringen* aan de *Goffe* en *Turel pyp* gemaakt is.

Eenboorige pypen. Zyn, daar de *Boor* eenmaal is door gegaan, tweeboorige, daar hy tweemaal door gegaan is.

Trek. Is het hout in de *Goffe*, waaraan de *bolm*, *spille* en *leder* is, door welke het water getrokken word.

Holm. Is een doorgaatig hout, waar aan het *leder* legt.

Fen satz (of zetting) leederen. Is, den *Holm* met nieuw *Leder* voorzien.

De konst uytshouren. Is, den sneeuw affchoffelen, wanneer de *Konst* be-sneeuwt is.

Zomp. Is, de plaats in de *Groef*, waar in zich het water verzamelt, en uyt den zelve in de pypen styg, en word ook de *Voorzomp* genoemd, (2.) de *Trog*, waarin de zettingen uitwaateren, en uyt dezen of in de *Slonk pypen* van de andere *Zetting*, of op de *Stollen* loopt.

De Groef is te Zomp. Wanneer het water niet hooger als in de zomp staat, en niet gerezen is.

Een Groef te Zomp dryven of dezelve afkoelen. Is, alles in een *Groef* weg houden, en niet op zyn *Bergmans* bouwen.

Op den Roof houwen of roofagtig bouwen. De geene, die geene *Berg-vesting* staan laten, maar alles weg houwen, en niet op de nakomelingen denken: de *Oppositie* is, op zyn *Bergmans* bouwen.

De Wateren gaan op. Is, wanneer ze zoodanig ryzen, dat de werklieden wegens het water geen *Erts* haalen kunnen.

Geweldigen. Is, de opgemaakte *Groef* te *Zomp* brengen.

Konst-Styger. Is de *Bergman*, die op de *Konst* acht geeft, dat ze behoorlyk gaat, en zoo 'er iets aan breekt, zulks herstelt en wederom tot stand brengt; zyne helpers of die hem toegevoegt zyn, worden *Konst-knegts* genaamt.

Smids-Werk aan de Konst.

KAppe. Is, een Yzer band over den Bleiel.

Bleiel-Yzer. Is, een Yzer, dat opgespouwen is als een Geite-voet, tusschen desselfs vleugelen het *Stangen-Yzer* aan de gebrooke *Schwing* vast gemaakt is; ook word het een *Geite-voet* genoemd.

Waltz. (of *Rolle*) is het Yzer midden in de *Schwingen*, dat op des *Stéégs* Insee gelegd is (op dat de *Rolle* niet insnyde,) en de *Schwing* vast houdt. Zulk pad-Yzer in te maaken, word genoemd, inbeitelen.

Leg-Yzer. Is, het Yzer boven de *Rolle*.

Wangen-Yzer. Zyn kleine Yzers aan het spleetwerk, welke de steek-spykers aan de snee verhoeden; wanneer zulke wangenzers versleeten zyn, dan zeggen de Berglieden, het wangenzers heeft zich *afgenuffelt*, dat is: het is onbruikbaar geworden.

Steek-Spykers. Zyn de spykers in 't gespleete, die verhoeden, dat de *Konst-stangen* niet uyt het gespleet treden, de *Veëren* voor het zelve hieten *steek-Veëren* of *spleet-Veëren*.

Stangen-Yzers. Zyn Yzers aan het kruis met twee vleugels, aan welken de *Konst-stang*, die in den schacht schuift, vast gemaakt is.

Hang spykers. Is een dik Yzer in de konst, dat in het stangen-yzer gehangen word of hangt.

Grendel. Is het Yzer, met welken de *hang-spykers* aan het *stangen-Yzer* gemaakt word, by het Rammelsbergische Bergwerk hieten ze schroeven.

Spil. Is het Yzer, waar aan de *Holm* aan de *Trek* met de *Schroef* vast gemaakt is.

Deur spykers. Zyn kleine spykers met ronde koppen, daar het *Ventil* mée aangepykert word, in 't Rammelsbergische Bergwerk worden ze van koper gemaakt, dewyl de Yzere metter haast verteert worden.

Schiet-Yzer. Is, dat dwars door de *Pomp stokken* gelegd word, 't welk verhoedt, dat de *Trek*, wanneer hy breekt of zich afhangt, niet te diep naar binnen schiet.

Keul feystel. Is een tamelyk groote hamer, waar mede de kromme en enkele *Tap* in de *Welle* toegewigt word.

Konst Feystel. Is de hamer van ontrend 3. pond, daar mede op de zet stempel geslaagen, en de Ringen om de *Konst-slooten* geslaagen worden.

Zet Stempel. Is een hamer, die aan de eene zyde smal toe loopt en stomp is, en die by *verwiggung* der *Slooten* gebruykt word.

Konst Winde. Is een Instrument, waar mede de *Konst stang*, warmer ze gebrooken is, te zamen gedrukt word, en alzoo in malkander gevoegt worden.

Schurtz. Is een korte ketting, waar mede de te zamen gedraayde *Konst stangen* vast gehouden worden, tot dat ze in malkander geslooten zyn, (2.) de kettings die heen en weder aan de *Konst stangen* in de *Groeven* gemaakt worden, en dezelve, daar ze breeken, vast houden, dat ze niet naar binnen schieten. (3.) word ook de *Sleepketting* een *Schurtz* genoemd.

Trek-ring. Is een Ring met een *Schroef*, met welken de gebrooke *Konst-stangen* te zamen getrokken worden.

By de Vyvers.

T *Appen-Huys*. Is een huysje op de Vyver, waarin de *Striegel* op en nedergelaaten word.

Striegel. Is de Tap.

Zaun. of Haage word aan de Vyver gemaakt, wanneer zich de graszooden verschuiven.

Raazen-hoofst. Zyn de eerste laagen graszooden aan de dammen der Vyvers.

Raazen-Hoofst zetten. Is zulke laagen graszooden leggen.

Vloet bed. Is een Riool in den Dam, waar door het water by Vloed-tyden afgeleidt word.

Aan de Pompen.

P *Ompe*. Is een werk met pypen, waar door met menschen handen het water uyt de Groef gebragt word, heeft van gelyken 3 pypen: (1.) een *Stonk-pyp*. (2.) *Turel pyp*, en (3.) een *Goffe*, en word als een stelling aan de *konst* voor op gerigt.

Trek. Is de *Steng* in de *Goffe*, die aan de pomp met het handvatzel heen en weder geschooven word.

Pomp-Kleepel. Is het handvatzel aan den *Trek*.

Klotz-Pompe. Is, wanneer het handvatzel heen en weder geschooven word.

Pomp-Schoen. Is het hout aan den *Kleepel*.

Uytgoot. Is het uytgeboorde stuksken hout, waar door het water uyt de *Pomp* vloeyt.

Smids Werk aan de Pompen.

S *Pille aan den Trek*. Is het gesmeede Yzer aan denzelven, door het welk aan 't spleetwerk des kleepels een steek-spyker gaat, en alzoo den kleepel aan de *Trek* vast maakt.

Naamen der Arbeiders in de Groeven.

T *Rek-Jonge*. Of gelyk als de Berglieden zeggen, *Koenger*, is de knaap, die met de karre loopt, of anders den *Styger* de behulpzame hand biedt, ook die de kuip draagt, waar in het kaarsvet op de *Zecke* gebragt word.

Heuer. Is de Bergman, die op het gesteente op Eersten arbeit.

Knegt. Is die den Haspel trekt, of anders den jongen die de *Karre* vuldt.

Uytwissel Heuer. Is, die den *Styger* by het *Timmerwerk* op de *Stollen* afzonderlyk gebruykt.

Onder Styger. Is een beëdigde Bergman, die afzonderlyk op het *timmerwerk* acht heeft, het bouwvallige herstelt, en in de *Pofe* schiet.

Oppeer Styger. Is een beëdigde *Bedienaar*, die onder hem opeen *Groef* *Arbeiders* heeft, hun kaarsvet en andere toebehoren geeft; dezelve tot den *Arbeid*, en wat ze doen zullen, aanwyft.

Tyd van den Arbeid in de Groeven.

A Anvaaren. Is, zich tot zyn arbeid vervoegen.
Schicht. Noemen (1.) de Berglieden zekere uren, daar ze in arbeiden; (2.) De tyd wanneer ze ophouden te werken, (3.) Ook ieder tyd daar ze iets in verrigten, by voorbeeld: een Bier-Schicht maaken ze, wanneer ze te zamen drinken in een gelag, een Graf-Schicht maaken ze, wanneer ze te begraa-fenis gaan.

De Korte Schicht der Arbeid. Is 8 uren lang, de lange is 12. uren, die ook fomtyds de *Koey-Schicht* genoemd word.

Dag-Schicht. Heeft de Bergman, wanneer hy by dag werkt.

Nacht-Schicht. Wanneer hy des Nachts aanvaaren moet.

Wyl-Arbeid. Is, wanneer de Bergman na de gewone schicht werkt, en een zeker Lachter-getal Erts of Berg *uytvoert*, dat is, (uytslaat.)

Leege Schicht. Is, wanneer de Bergman na gedaan werk noch eenen tydlang werkt, Berg of Erts te Zeel zet, of vordert.

Vier Guldens eroverigen. By Voorbeeld: Hans Marten, en Claas Nicol by wylen in 6. weeken, aan een en drie Vierendeel Lachteren hoog en lang, is soo veel enz: Van het bedongen geld des uytgeslaagen Ertles, bekoomen ze nog 4. gulden (vermits ze weekelyks op het beding al bereids 1 gulden ontfangen) en overhouden: Hans Marten, Claas Nicol geven van de *Stoeffe*, een en drie vierendeel Lachter af, dat is, zy hebben het hen verdonge Lachter getal uytgeslaagen; want als de gezworene verdingen, slaan zy aan den Oort *a quo*, dat is waar van daan, een teeken, het welk zy *Stoeffe* noemen, voor welke de arbeider aan zit, zulke *Stoeffen*, indien iemand zig onderfond die te veranderen, zoude hy niet alleen ernstig gestraft worden, maar ook by eerlyke Berglieden zelfs gehaat zyn; aangezien zy het zelve, voor het ergste Boevenstuk houden.

De gezworene vaaren op de Geding. Wanneer ze na meeten, of het bedonge uytgeslaagen is, als dan neemen ze het beding af, dat is, ze bekennen dat de arbeider het bedonge uytgeslaagen heeft.

Op winst en verlies verdingen. Is iemand een bepaalt Lachter getal verdingen, dat hy niet eerder geld bekoomen zal, tot dat het uytgeslaagen is, ook geene gewisse tyd benoemen; maar hoe eer dat de arbeider gedaan heeft, hoe eer bekomt hy geld: zulks hiet op *Rouw en Trouw verdingen*.

Berg-Schicht. Wanneer by wylen (na de ordinaire schicht) de Berg op de kosten verzet of anders opgeruymt word; aan den arbeider geeft men voor zulken schicht 4 gulden, den *onderstyger* 5. gulden, en den *opperstyger* 6. gulden.

Erts-Schicht. Wanneer de *Styger*, ettelyke Arbeiders na de gewoonlyke schicht om het dryfgetal te verkrygen laat arbeiden.

Arbeiders inhouden. Is, den loon des gemanqueerden Arbeiders inhouden, en na de schicht, den arbeid mee voorzien, dat het dryf-getal volkomen geschiedt, aangezien tot een dryven 3 arbeiders gepasteert worden.

Leg slonde. Noemen zy het ledig uur, als ze rusten en eeten, namentlyk des Ogtends de dag Schichter van 7. tot 8. en des middags van 11. tot 12. de nacht schichter van 7. tot 8. s'avonds, van 11. tot 12. uren des nachts.

Uytvaaren of Schicht maaken. Is, zich van 't werk uyt de Groef naar huys vervoegen.

Vaaren. Is, in de Groef op ladders stygen, (2.) zich van den eenen oort naar den anderen in de Groef begeeven, het mag gaande of klimmende geschieden, by voorbeeld: Wy zyn van den *Veld-Oort* naar den *Dwarsslag* gevaaren, of als

de *Styger* wat hebben wil, dan zegt hy tot den werkman: vaart derwaarts heenen, en haalt my dit of dat hier.

Schweisfwerig, (of zweet wordende) noemen de Berglieden den arbeid; wanneer een Bergman arbeid zoekt, dan zegt hy; kan ik *Schweisfwerig* by ukrygen. Item, ik heb myn *Schweisfwerig* op deze Groef, *puto* *Schweisfwerig*, *dici pro* fweet-gebergte, en wil zoo veel zeggen, als ik smyt het gesteente of den Berg uyt deze of geene Groef.

Afkeeren van een Groef. Hiet, wanneer de Bergman op dezelve niet meer atbeiden wil, maar zoekt *Schweisfwerig* op een andere Groef, onder 't opzicht van eenen anderen *Stygeraer*.

BY 'T STOLLEN-GEBOUW.

S*Stollen*. Zyn gebouwen by de Bergwerken, die onder de Bergwerken hun be-
gingfel neemen, en zoo voort als een gang tot in de Groefgedreeven worden,
door de welke zy 't weer in brengen, het water beneemen, en daar van *Stollen*
gerechtigheid bekoomen.

Stollen-Gerechtigheid. Verkrygt de *Stollen*, wanneer hy met de *Erf* diepte als
tiendehalf *Lachter* van de Dam-Aarde, *Seiger regt* met zyne *Waterseig* in een
zeche komt, het water der Groef afleidt, en het weêr inbrengt, naamelyk het
negende van alle Metaalen, die over de *Hangbank* en *Stort* gebragt worden, doot
welke zechen ondertusschen de *Stollen* heen vaart; dewyl hy met den *Stoll Oort*
in den Maafen is, van dezelve bekomt hy den 4den penning.

Stollen Houw. Is, een Recht aan den *Stollen* toegelaaten, dat, wanneer hy met
zynen Oort, in tien komt, hy mag anderhalf *Lachter* hoog, van de *Water Seige*
over zich tot aan den Vorst, en een half *Lachter* in de wydte het Erts weg hou-
wen, en ren zynen nutte gebruiken; maar doch zoo, dat hy de *stolle* de *water-seige*
boven stollens gebruyk niet stygen laat, noch val of schot geeve.

Gespreng. In den *Stollen* is, wanneer de *Stollenaer* na den Hoofd-stol-oort een
tegen-Oort dryft, en in de *zool* niet gelyk met beide Oorden in komt.

Gespreng in den Schacht. Is, wanneer een schacht gevat is, en van onder en
boven gewerkt word, dezelve in elkander mis vaaren; terwyl de eene in 't han-
gende, en de ander in 't leggende komt; de Berglieden zeggen, daar is een ge-
spreng in den schacht.

Hoofd stoll-Oort. Is dat van 't *mondloch* gedreeven word.

Tegen-Oort. Is wanneer om de voortdryving des *Stollens* te verhaasten, van
boven tot een Oort naar den *Stoll-Oort* gedreeven word, omme dezelve door-
slaande te maaken.

Mondloch des stollens. Is, daar het water over dag uytvloeyt.

Onderkruipen. Is, in den beginne van het bouwen van een *stollen* deurtjes zet-
ten, alzo, dat den arbeider over dag niet meer zien kan.

Stollen toe voeren. Is, den zelven, ietwes wyderneemen.

Deurtjes of Deurstokken. Zyn de houten in de *stollen*, die regt in de hoogte
aan beide zyden van het bros gesteente staan, boven welke over dwars houten
leggen, die kappen genoemd worden.

Vluchtige Timmeragie. Is dat op geenen vasten voet staat.

Verschooten. Hieten de kleine paalen of latten, die agter de deurtjes in 't han-
gende en leggende gelegd worden.

Water seig. Is het water, dat na des *Stollens* *Mondloch* vloeyt.

Trek werk. Zyn de houten of planken, die tusschen den vorst en de *zool* des
Stol-

Stollens op planken of steegen leggen, uyt welken men in en uytvaart, en den Berg op loopt.

Trekwerk slaan. Is, wanneer geen weér in de Groef is, en de Berglieden op een eindt weegs tusschen de *zool* en *worst* leggen, en op dezelve, planken dicht te zamen voegen, dat zich het *weer* daar onder wisselt, en in de Groef trekt.

Vorst. Is de bovenste plaats in de groef.

Zool of Voet, des stollens ombreek. Is, wanneer men op den stollen in 't hangende of leggende der *zool* des stollens gelyk breekt, om daar door of een betere voet te zoeken, of wateren, die anders den stollen te zwaar vallen, daar op om te leiden.

Licht gaaten. Zyn schachten in de stollen of Groeven, door welke of de Bergvordering geschiedt, of wegens de lucht behouden worden.

Water verschroeyen. Is, het zelve vinden of schot geeven.

Water der Groef beneemen. Is, het zelve op den stollen afleiden.

Weér. Noemen de Berglieden de Lucht, wanneer dezelve in een Groef is, tot dewelke geen Stoll of Veld-oort uyt een andere Groef gedreeven, zich niet verwisselen kan, zoo word dezelve rot, alzoo, dat men beswaarlyk adem haalen kan, ook worden de kaarssen van dezelve uitgebluscht, in zulken gevalle word het een *Swaden* genoemd.

Weér schacht. Is, waar door het weer of de gezonde Lucht in de Groef trekt.

Goed Weér. Word in de Groef gebragt, (1.) door een geblaas, (2.) door *Lotten*, (3.) door een vat of buyzen, (4.) door waterpypen, (5.) door een *Trekwerk vid.* Lohn-Yzen.

Lotten. Zyn dicht te zamen gevoegde in 't vierkant geformeerde planken.

Francken scharner-Stollen. Is de *Stolle*, die van den *Communión-Stollen* tot in de *Burgsteede* gedreeven word, wordende alzoo genoemd, dewyl hy niet verre van *Franken scharren* zyn *mondloch* heeft, deze stollen verandert zyn naam in de *Hemelvaart Christi* aan den *Zelbach*, alwaar hy van den *Schacht stoot* aan tot in de *Burgsteede Jefus-Aanvang-Stollen* genoemd word.

16. *Lachter-Stollen.* Is, de 16. *Lachter* onder den *Franken-scharner Stollen*.

19. *Lachter-Stollen.* Is, welke 19. *Lachter* onder den 16 *Lachter-Stollen* is: op den 19. *Lachter* stollen word het *Erts* in den *Hond* van de *Stoeffen-daulerzoegs zeche* naar den *wilden-man* gebragt.

13. *Lachter-Stollen.* Is, welke 13. *Lachter* onder den 19. *Lachter-Stollen* is.

Hond. Is een vat op 4. wielen, dat wel met *Yzer* beslaagen is, waar in het *Erts* uyt de Groeven op den stollen voor den dag gebragt word. Aan den *Hond* zyn 4. wielen met scheenen, (2.) de *Busse* daar den *disselboom* opgaat, (3.) een *Leidspyker*, die tusschen de *steeghouten* of *trekwerk* gaat.

Swantz. Is de *Ring*, waarmede zy den *Hond* hebben.

Honds ketting. Is, waarmede zy den *Hond* trekken.

Stertzal. Is het hout onder den *Hond*, waarop de *disselboom* legt.

Stoot-Schyven. Zyn ronde *Yzers* aan den *disselboom* voor de wielen.

Vederen aan den Hond. Zyn, die voor de *Stoot-schyven* aan den *disselboom* gestookt worden, gelyk de *Lenfen* voor de *Wielen* aan een *wagen*.

Woorden die in de Reekeningen te vinden zyn.

A *Anluid-Geld.* Is, dat aan den huysman of toorenman gegeven word, dat hy den wyzer stelt, en op den tyd der aan-en uytvaaring ook een uur van te vooren, met een klok luidt, als s'morgens om 3. of 4. uren, des middags om 11.

en 12. des avonds om 7. en 8. uren moet hy telkens, ingevolge der Berg-Ordonnantie, 3. schock slaagen doen, dat is, 3 maal 60. slaagen.

Verscbryf-Geld. Is, dat den opper-Bergmeester en Bergschryver *Quartalius in recognitionem* des Leens gegeven word, wanneer zulks in drie Quartalen niet geschiedt, vervalt de *Zecbe* in 't Vrye, in gevolge van de Vortelyke ordonnantie.

Recefs-Geld. Worden den Bergschryver gegeven, voor den ontfangst en uytgaa-ve *summariter* in 't *Recefs* Boek teschryven, zynde van eene *Zecbe* een groschen.

Stoeffen Geld. Bekomen de beëdigde van ieder beding voor de *Stoeffen* te slaan, zynde twee groschen.

Vaar-Geld. Word den onder-Bergmeester en gezworens, toegeschreven, over dat zy alle quartalen eene generale bevaaring op alle zechen doen, en daarvan een Bericht verleenen, zynde van ieder *zecbe* 3 gulden 10 groschen.

De Overflaagen bevaaren. De Bergmeester en gezworens vaaren alle Quartalen in de Groeven, en maaken een overslag, wat het toekomende quartaal ontrent de bergkosten bedragen zullen, waarna zy de toeboete aantekenen van ieder *Zecbe* word alle quartalen. 1. gulden opgeschreeven, voor de gezworenen, om de *Overflaagen* te bevaaren.

Geretardeerde Koexe. Worden de *koexen* of bergportien genoemd, daar de *toeboete* niet op uytgegeven is: wanneer zulks in 't voorgaande quartaal Num. 12. niet geschiedt, worden zy Num. 13. op aankondiging des schichtmeesters van den bergschryver in 't *Contra* Boek uytgedaan; en daarby geschreeven, van welk quartaal de bygift of *toeboet* daarop staat, wanneer de *toeboete* of bygift tegen Num. 6. des volgende Quartals niet opgegeven word, zyn ze dezelve quyt, *Et hoc secundum praxin Clauftbalenssem.* Uyt kragte der bergordonnantie, staan ze tot in 't derde quartaal in 't *Retard*, en tot zoo verre kunnen zy de gewerken of de participanten van 't bergwerk daaruyt lossen.

Recess-schuld. Is, wat deze of geene *Zecbe* van voorgaande quartalen heeft opgebouwt.

Opgeflaagen. Hiet, wanneer de *tiender* niet volkomen betaalen kan, en aan de werklieden schuldig blyft.

Schatting aanleggen. Is bekennen, wat deze *Zecbe* aan de andere over water of schacht schatting geven moet.

Water-schatting. Geeft eene Groef aan de andere, dat ze haare wateren mede houden moet.

Schacht schatting. Wanneer de Ertsvordering door haar Dryf-schacht geschiedt.

Bewaaren. Is, den werklieden ietwes aan loon agter houden, wanneer ze nunne schichten niet wel verzien.

De Ertsen of Myn stoffen koomen van de Hal in 't poechwerk of stamp-molen.

E*Rts-Halle of Houde.* Is de plaats voor den *Gabel* (of het ronde gebouw daar de paarden in omloopen) daar het Erts neergestort, en van daar af in 't *Poechwerk* gekroyen word.

Berg Halle. Is, de uyt de Groef gevorderde, en aan den dag gestorte Berg.

Erts uythouden. Is, het onreine en doove van het reine afscheiden.

Poech werke. Zyn werksteeden, daar het Erts onder zwaare *Poech-Yzers* gepoecht, gantsch klein gestooten, en van de onreine en Bergschottige Aarten doorleezen en afgescheiden wordt.

Poech Rad. Is aan welkers *welle* optil armen zyn, die de stampers opligten, en alzoo het Erts dat in den *poechtrog* legt, verbryzelen.

Optil-arm of Heflingen Zyn de houten aan de *Welle*, die de duymelingen van onder vatten, en dezelve alzoo opheffen.

Duymling. Zyn kleine houten aan de stampers, waaronder zig de Optil-armen voegen, en de stampers opligten.

Poech-stampers. Zyn Beukehouten 6. ellen lang, een vierendeel el breed, aan welke de poech-yzers gevat worden, zulke zyn 'er 6. in een poech-werk, en drie in een trog, de eerste in de trog naar het Rad toe, hiet Erts-stamper, dewyl onder denzelven het groeve Erts gestort word, de tweede hiet de middelste stamper, de derde, de blik stamper.

Poech-Yzers. Zyn groote korte en dikke yzers, met een *wigge* of beitel (zoo noemen zy het bovenste eynd van 't Yzer) de welke in het gespleete des stampers gedreeven, en met ringen (die men poechringen noemt) en *Wigges* verbonden word.

Poech-trog. Is daar de onderlaagen in gelegd, Erts gestort, en in denzelven klein *gepoecht* word.

Onderlaagen. Zyn yzers van drie duym dik, een voet breed, en een el lang, zynde dezelve de grond en bodem van den poech-trog.

Poech laschen. Zyn dikke planken, die op de zyden van den poech-trog gestelt zyn, en verhoeden, dat onder het poechen niets uyt den trog springt.

Zyd-Blikken. Zyn yzers, die aan de zyden des poech trogs staan, en verhoeden, dat dezelve van de Erts-wanden niet in stuk geslaagen worden.

Zyd-Haaken. Zyn, waarmede de zyd-blikken aangehaalt worden.

Voorzet Blik. Is, een doorslag van geel koperdraat gemaakt, die voor den poechtrog gezet word, daar het kleine Erts door henen gaat, en het groove te rug houdt.

Poech-pylaaren. Zyn, tusschen welken de stampers gaan.

Poech-leidingen. Zyn houten, die dwars aan de poech-pylaaren gemaakt zyn, en de stampers in haaren Gang houden.

Poech-grendels. Zyn houten, tusschen de poech-stampers in de Leidinge, die verhoeden, dat de stampers niet aan malkander haaken, maar overhindert gaan.

Schot gerin. (of Goot.) Is de goot, waarin het water uyt den poechtrog door het voorzetblik schier, en het klein gepoechte Erts met zich voert, (2.) hiet ook het klein gepoechte Erts schotgerin, dat uyt den poechtrog in de Goot vloeyt, zulk schot-gerin wort uytgeslagen, en op de *Bubne* der slyk-graaven getrokken en afgeslykt: wanneer zulks geschiedt is, word het op de *Bubne* gestookten, (voor de tweede en derde keer afgespoelt) tot dat het gantsch rein is.

Slyk graaven. Is, een van hout gemaakte kist, daar water in loopt, en het schot-gerin (slyk uyt het gerin des schotgerins) afgespoelt ende gezuuyvert word.

Bune. Is het opperste deel der *slyk graaven*, van welke het schotgerin in den *slyk graaven* getrokken word, onder welke het water van het *haard-gerin* in den *slyk graaven* gevoert word.

Trekken. Is, het afgepoechte Erts op de *Bune des slyk graaven*, of op het *geval* storten.

Affslyk-kiste Is een houte kruk, waarmede de afflyker het gepoechte Erts zuuyvert.

Hedell. Word genoemt, het *schot-gerin* dat in de *slyk graaven* van den *onaart* gezuuyvert is, dat is, het klein gepoechte Erts. Ook word het groove *schblich* genoemt. Zulk *Hedell* word in de *schblich-kist* geschudt: het afgeslykte, dat noch Erts by zich heeft, hiet *schlem* of *slyk graaven*, en word op het *geval* gestort, en over de *planen* gewasschen.

Geval. Is het opperste deel des *Haards*, daarop de *Schlem graaven* gestort en over de *planen* gewasschen word.

Haard. Is een van hout gemaakte werksteede, waarop *planen* gelegd worden.

Planen. Zyn doeken van grof linnen, vyfviendeel breed, waarop de *schlem graaven* afgeloutert, en uyt het zelve in de *schlich* vaaten gewasschen word.

Aflouteren. Is, den *schlem-graaven* over de *planen* wasschen, het onaartige afrollen, en dat de *schlich* zich in de doeken zet, zulke uytgewassche *schlich* word *schlam-schlich* genoemd (of slyk *schlich*.) en het geen dat in de afloutering afrolt, hiet *Aeffter*, het welk in den *Aeffter-graaven* naar buyten in de *Aeffter* val loopt.

Schlich-vaaten. Zyn groote ronde vaaten, waarin de *planen* gewasschen worden.

Onder vaatjes. Zyn vaaten, daarin de *Onder-planen*, in welke zich nog veel vuiligheid zet, gewasschen worden.

Onreine vaaten. Zyn vaaten, in welchen de middelste *planen* gewasschen worden, deeze onreine *schlich* uyt de onreine vaaten en ondervaaten, word naderhand op den *Haard* gestort en afgewasschen.

Schlam-schlich. Is, de reine, uyt de *planen*, in de opperste vaaten gewassche *schlich*.

Affter gevalle. Zyn kisten met ettelyke dwars planken, daarin het *Affter* gevangen word, het zelve slaan de poech-Jongens uyt, en werpen het te zaamen op een hoop. Wordende eindelyk, wanneer het in een poech-werk niet met Erts konde gevordert werden, nogmaals gepoecht, en over den *Haard* gearbeidt.

Naamen der werklieden in 't poech werken.

P*oech-stygers.* Zyn bediendens, die zorge dragen, dat de Aarde wel gelykt en gewasschen zynde in de *Hutten* gebragt word.

Poechers. Zyn Jongens, die het Erts onder de stampers storten, en het *schotgerin* uytflaan; Die dit werk des nachts doen, worden nacht-poechers genoemd, en zyn gemeenlyk oude bedaagde lieden.

Bun-trekkers. Zyn Jongens, die het klein gepoechte Erts op de *Bune* der *schlem graaven* trekken (dat is in bakken daarna toe draagen.)

Schlemmers (of slykers) zyn Jongens die het klein gepoechte Erts slyken (dat is, van den *Bergscheutigen* *onaart*, voor een groot gedeelte reinigen.)

Optrekkers. Zyn Jongens of Meisjes, die den *schlem graaven*, op het geval draagen.

Wasschers. Zyn de Jongens, die het gepoechte Erts op de *planen* aflouteren.

Affter-loopen. Is, die de *Affter* hoopen kruyt.

H U T T E N.

DE groove *schlich*, gelyk mede de *schlem schlich*, word in de *Brand-hutte* gereeden, zynde een *Roofsting* 33. Centener, en uyt twee *Roofstingen* komt 11 *Mark Zilver*, het klein-gepoechte *Stoeff Erts*, 33. Centener, hietende een *stoeff Roofsting*.

Roofsting afrekken. Is, dezelve van den waagen (die de *Hol* genaamt word) afluaden en in de *Brand-butte* draagen, het welke door de *Poech Jongens* verricht word.

Schlich kuip. Is een vat waarin de *Branders* de *Roofstingen* toe gewoogen worden.

Stort-trog. Is een molde, die puntig toegaat, waarmede de *schlich* in den *Brand-Oven* gestort word.

Brand-Oven. Is een groote gewelfde *Oven* met een mond als een *Bakoven*, daar

daar de slijk 12 Uuren gerooſt, gebrändt, en den onaart alzoo in denzelven doof gemaakt word.

Brand-oven aanlaaten of aanvuuren. Is, denzelven ontfteeken.

Spouw-wigge. Is de Byl, waarmede het hout klein gehakt word.

Brand hout. Is kort geklooft-hout, daar de ſchlich meê gerooſt wordt.

Schuerloch. Is de mond van den oven.

Bok. Is en Yzer met twee hoorens of kromme punten, dat in de ſchurtz gehangen word, waarmede de Roofſtingen aangeraakt en omgeroert worden.

Kruk. Is een groote breede krats, met een lange yzere ſteel, waarmede de Roofſtingen uyt den brand oven getrokken worden, en weegt ontrent 1. Centener.

Krukken blad. Is het voorſte deel aan de kruk welkers ſtengel aan den ſteel geklonken word.

Bytel. Is een lang Yzer met een ſteel, waarmede het geene, dat in 't ſchuerloch zitten blyft, los gemaakt word.

Schurtz. Is een yzere ketting, die voor den brand-oven hangt, waarin de bok en de kruk gelegd, en alzoo met ſlingeren geregeert word, ook noemen zy het een *krukken gebang*.

Roofſting voortzetten. Is, de gebrande en uytgetrokke Roofſting aan de zyde van het ſchuerloch brengen.

Weer-Yzer. Is een ſtuk Yzer, dat in het ſchuerloch van den brand-oven gemaakt is, en verhoedt, dat de brander, wanneer hy met den bok of de kruk in den Oven vaart, geen ſchaaden met het ſlingeren aan 't muur-werk toebrenge.

By den ſmelt-oven.

S *Melt Oven.* Is een in de muur gemetzelde Oven, met een voorwand, voor welke een *Haard* is, waarin het uytgeſmolte werk uyt de Roofſting loopt, en uyt denzelven in den *ſteek-baard* gelaaten word.

Over het houtje ſmelten. Is, wanneer men een ſpoor in den Oven maakt, daar zich de roofſtingen in aanzieden, door het ovenöog in den haard vloeyen, en als dezelve vol is, in den *onderhaard* ſteekt.

Over de ſteek ſmelten. Is, wanneer men de Roofſtingen met haare voorſlaagen in den ſmelt-oven wel aan zieden laat, en opent naderhand den Oven, ſteekt daar een gat in, dat de geſmolte materie daar uyt in het afgewarmde ſpoor vloeyt, daar verſch *Loot* voorgelaaen is, het welk van den ſteen zilver naar zich neemt.

Oven-oog. Is een gat onder de voorwand, het welk in 't ſmelten met *Leem* toegemaakt, en na het ſmelten opgeſtooken, en alzoo de Oven rein gemaakt word.

Smelt-oven met geſtuuf toemaaken. Is, denzelven tot het ſmelten bereiden.

Geſtuuf. Hiet klein-geſtampte koolen met leem aarde vermengd.

Koolen-krauelen. Zyn Yzere haaken, waarmede de koolen in 't vul-vat getrokken worden.

Koolen maat. Is een groote gevlogte korf, die op de grond ſtaat, en daar de koolen in gemeeten worden.

Verneujen. Is, *ſchlakken* in den ſmelt-oven boven de vorm voor de Roofſting zeten, ten einde zich het geblaas niet verſtoppe, maar des te ſterker aan alle ranten effect doen kan. (*Schlakken* is ſchuim vid. het vervolg.)

De voorlooper poecht de Roofſting. Is, hy ſlaat dezelve met den hamer klein, rekt ze uyt malkaar, en maakt 'er een *ſchicht* uyt.

Schicht. Is, het geen dat op eenmaal geſmolten word.

Voorſlaage. Zyn toezettingen, welke de Smelters aan de Roofſtingen, of ge-oofte Ertien, die ſtraf zyn, toe zetten, ten einde ze in 't ſmelten vloeybaar wor-

worden; *voorflaage* op zilver Erts zyn frisch *Loot*, *Glets*, *Haard*, *Loot*, en de *vloeying* van *Loot-glas*.

Roosting aanzetten. Is, dezelve op den smelt-oven zetten.

Oud Yzer. Word mede onder de toezettingen geteld, en word mede onder de vloeying der wilde zwavelagtige Ertsen gebruykt.

Haard. Is (1.) een Groef voor den smelt-oven, daarin zich het *werk* uyt den Oven begeeft, (2.) De bodem voor aan in den dryf-oven, die dryf-haard hiet (3.) de *Afche* waaruyt de *haard* gemaakt is.

Steekhaard. Is een Groef onder dezen *haard*, waaruyt het werk op den bovensten *haard* afgestooken word.

Steek. Is, het geen dat op den *haard* op een maal uytvloeyt, en zich in den steekhaard zet (2.) hiet ook *steek*, de *Actus*, wanneer het werk afgestooken word, wat zich alsdan op den *steek* boven opzet, word met den stryk-beitel afgetrokken, en hiet steen of *schlakken steen*, maar het Metaalische, dat zich onder zet, hiet werk, het welke met de *Kelle* (soort van een Lepel) in yzere pannen gegooten word.

Schuim. Ziet *schlakken*.

Schlakken steen. Zal van de zwavel en *Arsenico*, met een subtile aarde vermengt, zich van de schlakken afscheiden, zilver aan zich trekken, en behouden, vid. *Lazar*. Ercker; deze steen zet zich alhier niet op alle werken, maar somwylen, en word afgedreeven.

Schlakken of schuim. Zyn onmetaalsche uitwerpsels en onaart, die van het werk afgeheft worden, en voeren metaal met zich.

Haartz-schlakken. Zyn de oude Rammelsbergsche schlakken, die gins en weer in den *Haartz* te vinden zyn, zy worden tot voorslag of toezat gebruykt, en houden van 's gelyken Metaal.

Uyt gepauschete schlakken. Die bereids voorgeslagen geweest, en gelyk als de Hutten-lieden spreeken, tot op de dood gearbeidt zyn.

Werk. Is, het geen dat zich in 't smelten van allerhande Metaalen te zamen in een *Massa* begeeft, als *Loot* en *Zilver*.

Werk-bamer. Is op eene zyde puntig, maar op de andere heeft hy een breede baan, waarmede de *Roosting* klein geslaagen, en het werk uyt de *planen* geheft word.

Stryk beitel. Is een lang puntig Yzer, waaraan een klein stuk hout gemaakt word en met hetzelfde word de onaart afgestrecken.

Vork. Is een Yzer, waarmede de schlakken of de schuim van den *Haard* afgeheft worden.

Steek Yzer. Is een puntig Yzer, waarmede het werk uyt den bovensten Oven in den ondersten gestoken word.

Stophout. Is een rond hout, daar van boven bereide leem aan gemaakt is, waarmede de steek toegestopt wordt.

Vorm. Is een koopere pyp, daar be blaasbalgen in leggen, en verhoeden, dat dezelve geen vuur vangen, ook den wind niet weder oprekken.

Ruim-Yzer. Is een Yzer van een vierendeel Centener zwaar, waarmede de vorm wanneer hy (toeroeft) opgeruimt word.

De Vorm neust zich toe. Wanneer hy toegroeyt en zich verstopt.

Renn-Yzer. Is een groef-kraffer, met een lange yzere steel, waarmede de Oven van den drek en ovenbreuke gereinigt word, wanneer hy uytgeblaazen is.

Oven breuke. Zyn, het geen zich in den smelt-oven van schlakken en leem zet, en niet in den *haard* vloeyt.

Proef-Leepel. Is, waarmede uyt den *steek-haard* een proef van 't werk genoomen word, deze proef hiet de *steek-proef*.

Uytſchuren. Is, die met het Renn-yzer uyt den ſmelt-oven getrokkenene Ovenbreuke en ſchlakken met de ſchop uytwerpen.

Schour. Is het geringſte van de Ovenbreuke dat 'er buiten gehouden word: dit word in 't Hutten-poechwerk gepoecht, en over de zeef gewaſſchen, en hiet als dan *Kretze*.

Kretze. Ziet hier het voorgaande.

Uytblaazen. Hiet naar het ſmelten of dryven, de Oven door den wind der Blaasbalgen afkoelen, om dat men 'er des te eerder wederom in arbeiden zoude kunnen.

Uytlaaten. Is ſchicht maaken, en de Blaasbalgen afhangen.

Friſchen. Is *Glett* in den ſmelt-oven zetten, en het tot loot maaken.

Glett. Is een zwaare geelagtige Materie, die zich in 't afdryven van 't Zilver oefft, het word ook Zilver-ſchuim genoemt, en is niets anders, als gecalcineert loot, en kan niet weer in loot geſmolten worden.

Lootbaaken. Is een haak, die in 't loot gezet word, wanneer het in de pan gegooten word, op dat het met denzelven gevoeglyk uyt de pan kan geligt worden.

Mollen-Loot. Is, het geen dat in een pan op eenmaal gegooten word.

Poſt-Loot. Is, wat in eene ſchicht gemaakt is, namelyk 80. Centener.

Nummer Yzer. Is, waarmede alle ſoorten van loot genummert worden.

By den dryf-Oven.

D*ryf-oven.* Is daar het werk in afgedreeven word (dat is; de *Glett* en andere onart van 't zilver afgeſcheiden.)

Dryf-baard. Is, een van vochtgemaakte aſch en klein geſtoote koolen gemaakt en dicht geſlaagen fundament en aſtreek in den dryf oven, in 't welk een ſpoor gemaakt is.

Aſch kiſt. Is, daar de aſch in gezift word, met deze aſch word de *baard* toe-bereidt.

Pritzſch. Is een hout gelyk een plat-dryven of bout, waarmede de *baard* digt geſlaagen word.

Stoot-kolm. Is een dik hout, met een ſteel, waarmede de *baard* digt geſtooten word.

Waage. Is een houte inſtrument, byna als een drie-hoek, waarmede het *Spoor* in den *Dryf-baard* afgenoomen word, op dat het gelyk in 't midde komt.

Spoor-hout. Is, een Hazel-roede, dun geſneeden, waarmede het *Spoor* uyt geſneeden word.

Spoor. Is een ronde Cirkel midden in den *baard*, waarin zich het blik-zilver zet.

Yzere dekzel. Is, waarmede het gat in den *Dryf baard* toegedekt word, voor dezen zyn ze hooger en puntiger geweest, en wierden een *dryf-hoed* genoemt.

Aandryf-hout. Is kort, het welk 't eerſt in 't dryven aangevuurt word, tot dat de werken beginnen te ſmelten.

Dryf-hout. Zyn lange Boomen, van 6. 7. 8. Spannen lang, welke in den oven gelegd en onſtooken worden.

Glett-ſtraat. Is een gemetzelt gat in den *Dryf-oven*, waardoor het *Glett* loopt, dat zich van 't zilver afſcheidt.

Glett-Haak. Is een Yzer, waarmede de ſtraat in 't gemelde gat in de aſch gemaakt word.

Schicht Glett. Is, wat op eenmaal van een *Blick* afgaat,

Zilver-bloemen. Zyn bobbeis, die zich gelyk als op kookend water, op het blick, wanneer het byna afgedreeven is, zetten.

Het zilver blickt. Is, (1.) wanneer de onaart, zoo op het afgedreeve zilver, als het vel op gekookte melk staat, zich daarvan op de zyde van het spoor begeeft: wanneer dit geschiedt is, dan staat het zilver gantsch stil, en beweegt zich niet meer, alsdan word het afgequikt, (afgekoelt) en hiet blick-zilver, zynde alzoo eigentlyk het stuk zilver, dat op eenmaal afgedreeven is. (2.) Word alles blick-zilver genoemt, dat noch niet gebrandt is; & *opponitur* brand-zilver.

Afquikken. Is afkoelen met water.

Zilver-gerinn. Is, een uytgehouwe gerinn (of Goot) waarin water in den oven op het blick gelaaten en alzoo afgequikt word.

Zilver-spit. Is een Instrument, gelyk een beitel, waarmede het zilver, wanneer het afgekoelt is, afgestooken of losgemaakt en uytgeheft word, ook hiet het een zilver beitel.

Afstreek. Is, het geen dat zich eerst in 't dryven voor het glett afzet, het word gewasschen, en den gewerken (participanten) bereekent of aangetekent.

Haard asche. Is, waarop het doorgezifte Erts afgedreeven word, en hiet als dan ook *afstreek*.

Oude voorraad. Is, het geen dat van 't afstryken verzaamt is.

By de blaasbalgen, door de welke het vuur in den Oven geregeert word.

B*Alg-gerist.* (Stellaadje) Is, daar ettelyke Blaasbalgen agter een oven leggen.

Kammen. Zyn de armen aan de welle, die de Balgen opligten.

Schemmel. Is het hout, waaraan de ketting is, die den Balg optrekt, waarop de kammen treden.

Swengel. Is het gewicht, dat den Balg ophaalt.

Dokken. Zyn de beide houten, daar de kammen door gaan.

Snepperle. Is een dun Yzer, dat voor het gat van de pyp des Blaasbalgs gehangen is, het verhoedt eens deels, dat de Balgen den wind niet naar zich trekken, als anderen deels, dat, vermits ze in geene vorm leggen, geen vuur ademen.

By 't probeeren.

P*robeeren.* Is een konst, waardoor men niet alleen leeren kan wat voor Metaal de Erts en Berg-Aarten, zy by zich hebben, mitsgaders den regten inhoud, hoeveel een Centener van dezelve aan zilver en goud by zich voert; maar ook ieder Erts zyn natuur en eigenschap ontdekt, of het straf of vloeybaar is, en men alzoo daardoor de reekening kan maken, of de Inhoud de onkosten kan goed maaken of niet.

Kapelle. Is een van Asch geprepareert bakje, dat van boven een glad geslaage gewelfzeltje heeft, waarop de Proevers een vermengt zilver benevens ettelyke deelen of portien rein loot zetten, en in een heet gemaakte proef-oven zoo lang staan laaten, tot dat het loot door de hitte verteert is; het zelve kruipt in de luchtige kapelle, sleept allen toezet des zilvers meê daarin, en het zilver-korrel blyft 'er alleen op staan.

Het Zilver gaat op de kapelle af. Is, het word op dezelve van zyn mengzel of toezet gescheiden.

Nonne. Is een Ring of Hoepel van geel koper of hout, daar de Kapelle ingeslaagen en gevormt word.

Monnik. Is de stamper, daar de kapelle meê in den Ring geslaagen word.

- Nonne en Monnik.* Te zamen, word de kapellen voering genoemt.
- Bodem blad.* Is een aarde plaat, waarop de *Kapelle* gezet word.
- Moeffel.* Is een ding van aarde gebrandt, van een span lang, als een gewelfzel, dat in den proef-oven over de probeer-scherf of over de kapelle als een dak gezet word, op dat geen asch of koolen van't vuur op de kapelle vallen zoude kunnen.
- Proef gehuys.* Is, waarin de proefwaag voor stof en lucht bewaart word.
- Proef-steng of wip.* Is daar de proef-waag aan hangt.
- Eyke schaalijss.* Zyn zeer kleine ronde schaalijss, die benevens het korrel-zilver of Goud in de waagschaaltjes gezet worden.
- Omschaalen.* Is, de eyke schaalijss in de waagschaalen verwisselen.
- Een karaat-gewicht tot het Goud.* Is, daar de Mark in 288. deelen verdeelt is.
- Een grein-of Aas gewicht.* Is, daar ook de Mark in 288. deelen verdeelt is.
- Een pennings-gewicht.* Is, daar de Mark in 156. deelen verdeelt is.
- Een Centener.* Is naar het gemeene gewicht 100. pond, en naar het Berg-gewicht 110. pond.
- Proef-scherven.* Zyn kleine gebrande platte aarde schooteltjes, waarin het zilver-Erts met gekorrelt loot aangezooden word.
- Doetten.* Zyn gebrande schootels, die van onder eng, en van boven schieleyk rond loopen, waarin het koper-Erts word aangezooden.
- Vloeying.* Is loot glas, dat men by de straffe Ertsen in proef-scherven toezet, op dat ze tot het aanzieden of smelten kunnen gebragt werden. Maar als men Erts in een smelt kroes tot een Metaalsch-korrel of koning smelten wil, dan word 'er een andere vloeying te hulp genoomen, namentlyk van Salpeter en wynsteen welke het Erts vloeyend maakt.
- Roerhaak.* Is, waarmede de proeven omgeroert worden.
- Nazet-Leepel.* Is, waarmede de toezet ingezet word.
- Wryf-blik.* Is en yzer blik, waarop het Erts klein gewreeven word, ook word het een wryf-plaat genoemt.
- Wryf-bamer.* Is, waarmede het Erts op het blik klein gewreeven word.
- Een weege waag.* Is, waarmede het Erts, dat geprobeert zal worden, ingewoogen word.
- Korrel-waag.* Hiet de proef-waag, waarop het korrel gewoogen word.
- Stok-tang.* Waarmede de steek-proeven los gemaakt worden.
- Korrel.* Is het zilver, dat zich naa het afdryven midden op de kapelle zet.
- Korrel-klustje.* Is de tang, waarmede het korrel op de waagschaal gezet word.
- Korrel-tang of nyp-tang.* Is, waarmede de korrels uyt de proef-schaal getilt worden, ook word ze de probeer-tang genoemt.
- Probeer-bamer.* Word gins en weér in 't probeer-huys gebruykt.

Hutten Poechwerk.

SChour. Word in 't hutten poechwerk gebragt, en over de zeef gewasschen.

Voorzet blik. Is een yzer blik met zoodanige gaaten daar even een erwete door gaan kan, het Poechwerk is met stampers en troggen aangeregt, gelyk als de Erts poechwerken.

Voorraad. Is, het geen dat in 't schot-gerin vooraan leggen blyft, en word over de zeef gewasschen.

Onder-gerin. Wat verder in 't schot-gerin voort geschooten is, zulks word geslemt of gestykt, gelyk als het schot-gerin in 't poechwerk, dat is, het klein gestampte Erts, zoo als in 't voorgaande gemeldt is, by het woord *schot-gerin*.

Kretz schlich. Is, die in het vat door de zeef gewasschen word.

Doorflag of doorwerp. Is vyf voet lang, en drie voet breed, dewelke bezyden uytwaerts hangt uyt planken gemaakt, en aan twee staaften yzer, die op beide zyden aangeslaagen, en ook met yzer draat gebonden zyn: deze bodem is van sterk koper draat gevlogten, door welke het gepoechte Erts of de *Afstreek* als een wret groot vallen kan.

Een Raeder. Is een zeef, die met twee Ringen rondsom beslaagen is, deszelfs bodem is mede als de doorflag, met yzer draat gevlogten als een net, deze *Raaders* leggen ze op een kruis, het welk van twee planken aan een paal geslaagen is, die in de aarde is gestooten, zoo dat de eene op den anderen dwars over legt: in deze *Raeder* word de *Afstreek* en ook wel Erts geworpen, en wrikken zoo denzelven sterk, dat het dunste of kleinste moet doorvallen.

Kretz-wasscher. Is, die in 't poechwerk, nevens den Jongen de *schoor* poechen, en dezelve wasschen moet.

Arbeiders in de Hutten.

B*randmeester.* Die daar toe aangesteld is, dat de Roofstingen regt gebrandt en doof gemaakt worden: En heeft zyne brand-knegts.

Voorloopers. Zyn, welke de Roofstingen voor den smelt-oven kruyen.

Smelters. Die by den smelt-oven zyn, en oppassen, dat 'er behoorlyk gesmolten word.

Dryvers. Die by den dryf-oven gesteld zyn, en acht geven, dat het zilver wel afgedreeven word.

Schuer-knegts. Zyn diegeenen die den dryver behulpzaam zyn, hunneloon word schuerloon gefchreeven of geboekt.

Cementeerder. Die den leem bereidt.

Hutten meester. Is de beëdigde Dienaar, die acht geeft, dat alles wel uyt gearbeidt word, en die ordonneert, wat gedaan moet worden.

Hutten waaker. Is, de geen die paarstig oppast, voornamelyk des Nachts, dat 'er door het vuur geen schaade geschiedt.

Brand-Huys.

H*Et Blickzilver* word in Vorstelyke Tienden den zilver-brander toe gewoogen, op dat hy het van alle onreinigheid zuivere, en rein zilver daar uyt maake.

Pannen. Zyn groote yzere schootels, waar in de Test geslaagen word.

Test. Is, de in de Pannen wel geslaagene asch, die met Been-afsch overzift word, waarop men het zilver brandt: over dezen Test wort een *Moessel* gezet.

Brand-Oven. Is een van Tichel steenen gemaakte oven met wind of Tugt gaaten, waar in de Test gezet, en het zilver gebrandt word.

Loot-zak. Is, wanneer aan het Blickzilver nog ierwes van 't Loot hangt.

Bloemen geeft het zilver. Wanneer het gebrandt is, en zoo hoog opitygt, als dan koelt het de Zilver brander af, en dan is het *Brand zilver*.

Brand-Zilver. Is fyn Zilver, en de mark van dien houd 15. loot en 16. aas.

Haanen. Zyn de korreltjes Zilver die in den Dryf en Brand-oven afspringen of af speeten.

Test-korrels. Zyn, die zich in den Test zetten of sich inlyven.

Haanen en Test korrels. Behooren aan de kerk, en worden kerken *kräts* of afval genoemt.

By het Munt-weezen.

Brand-Proef. Is dezelve, die uyt het Brand-zilver genoomen word, om te ontdekken, of het gebrande zilver wel 15. loot, en 16. aas houdt.

Brand-zilver beschikken. Hiet koper by het zilver toe zetten, namelyk op elke Mark Brand-zilver word 1. loot en vierde half quintjes (of quart loden) koper toe gezet.

Kroes-Proef. Is, die de Muntmeester uyt de kroes neemt; bevindt hy het beoorlyk, dan word het uyt de kroes in den Ingoot of Vorm gegooten, en dan hieten deze aldus uytgegootene stukken, tanden of staaven.

Ingoot. Is een Yzer met een goot, waarin het zilver uyt de smelt-kroes tot een staaf of tand gegooten word

Schroeyelinge, Zyn, wanneer een staaf in stuk geschroeyt word, dan hiet zoo een stukje een *schroeyling*.

Beneemen. Wil zeggen, zoo veel van den schroeyling affnyden, dat hy zyn beoorlyk gewicht heeft.

Uytflaagen. Is, de schroeylingen breed slaan.

Berichten. Is, de stukken ietwes tot rondheid bereiden.

Kort beslaan. Hiet, aan dezelve stukken voor het eerste maal de rondheid geven.

Keurvorst zetten. Is, de schroeyelingen te regt bereiden en tot haare beoorlyke rondheid brengen. Ik houde het daarvoor, dat zulke manier van spreken genoomen is van de keurvorstelyke Ryksdaalders, daar ze het beeltenis van zyn keurvorstelyke Doorluchtigheid op gestempelt hebben, en worden keurvorsten genoomen *per Metonymiam* of naamwisseling voor die stukken, daar het Keurvorstelyke *Contrafaitzel* op gestempelt is.

Booge. Is een kleine soort van linnen gemaakte goot in yzer gespannen, waarin het kleine geld gegooten word.

Giet Leepel. Is, daar ze mede in gieten.

Beslag-tang. Is, waarmede de Daalders, wanneer ze rond zyn geslaagen, gevat worden.

Stok. Is het onderste yzer, dat in 't hout vast gemaakt is.

Yzer. Is, dat op den *Stok* gezet word.

Groote Hamer. Is de hamer, waarmede de Ryksdaalders plat geslaagen en gestempelt worden, ook word 'er het kleine geld meê gemaakt, dit kleine geld tot zyn regte proportie brengen, hiet *Flecken*, (bevorderen.)

Quets-hamer. Is, waarmede zy aan het geld de rondheid geven, en hiet een *platten-hamer*.

Stok Proef. Is het geld dat de *Gardien* of *schatbewaarder* van elke soort geld, naar zich neemt en bewaart.

Probation Bossen. Zyn, waarin zulk geld bewaart word.

Schrott. Is, het gewicht van het geld.

Korn of korrel. Is de Inhoud of waarde. Wanneer nu het geld zyn regt gewicht en Inhoud of waarde heeft, dan zegt men, dit geld is goed aan *schrot* en *korn*: dat is, het heeft zyn gewicht en waarde.

Pagament. Is, alierhande onder malkander gesmolten zilver, van Munten en diergelyken; wanneer zulks in groote platte stukken gegooten word, hiet het eene *Planche*, en zoo het in dikke stukken gegooten word dan hieten ze *Konin-gen*, maar als het in korrels is, dan worden ze *granalien* genoemd.

Woorden, die by het Vorstelyk-Braunswyk-Luneburgsche Communions onderbaartsche Bergwerk gebruykt worden.

Zoeg-Erts. (of trek-Erts) hiet, wat by ons een dreef-Erts, namelyk een zeker geral scherven of tonnen Erts is.

Scherf. Is hier, een vierkant van planken te zaamen gezet vat of maat, waarin het Erts gemeeten word: in zulke scherven gaan 4. Centener Erts.

Schicht. Is een zeeker tyd werks; de Berglieden hebben in deze Bergwerken daagelyks twee *schichten*. Op de eene groef den halven dag, daar het zeer warm is, alzoo, dat ze niets aan 't lyf hebben, of verdragen kunnen; maar moeten naakt arbeiden: En den overigen halven dag op een andere groef, daar het getempert is: de eerste noemen zy de heete of de warme *schicht*, en de andere de koele.

Berg. Dat by den *Opperberaartschen* Bergwerken de onaat en het los gehouwe gesteente hiet, is by dit Bergwerk, klein en groffelyk Erts.

Kern. Noemen zy redelyke stukken Erts, by den opperhaartz noemen zy het stoffen-Erts, of hand steenen.

Pat kop. Is, een groot stuk Erts.

Klein. Noemen ze, het Erts, dat in kleine stukskens geslaagen is.

Renneberg. Is het Erts dat zich op de *Renne* van *Stoffen* afstoot.

Renn. Is het gerin (soort van een kooker.) waardoor het Erts van den Berg of naar beneden gerolt en geworpen word.

Schale Erts. Is een wand-of staek-Erts, die van 't vuur wel los gebrandt, maar nochtans niet naar om laag gevallen is, wanneer de Berglieden zulks zien dan zeggen ze, daar hangt nog een spot-vogel.

Stochel-tangen. Zyn lange tangen van 2. 3. *Lachter*, daarboven aan een breed Yzer, waarmede het van 't vuur genoome Erts afgestooken word.

Schiefer (Lei.) Is de onaat, die tusschen de Ertsen gebrooken word, by ons word het Berg genoemt.

Schiefer verzetten. Is, het onaartige in de plaatzen, daar het Erts weggenoomen is, storten, en dewyl in dit Bergwerk de Ertsen met vuur losgebrandt worden, kunnen geene kisten gezet werden, en daarom word een muur van *Schieferpatzen* of *stecken* (stukken Lei-steen of staek-Erts) daar voor gezet, dat in 't verband blyft, en niet naar binnen helt.

Erts afstooten. Is, het voor de plaatzen leggende Erts, klein slaan, en op de *toevorder-strek* brengen.

Op de Reige zyn. Is, Erts uyt het diepste op den *vul-oort* brengen, de eene langt den anderen den korf met het Erts toe.

Wissel-lichten. Zyn de kaarsen, die by het toevorderen, aan de kaarsen die de Berglieden by zich voeren, ontflooken worden.

Scheider. Is de Bergman, die de gevorderde Ertsen by dag klein slaat, en het onreine van het reine afzondert.

Huis-knegt. Is, die acht geëft, dat het scherven-getal volkomen geschiedt; by het opperberaartsche Bergwerk word hy naateller genoemt.

Voorstlaagen. Hiet aan de arbeiders een signaal of teeken geven, dat het *schicht* is.

Kumpe. Is een Cammeraad of medegezel.

*Opteekening of Lyst der Ertfen of myn-stoffen, die uyt den Ram-
melsberg genoomen worden.*

Glans-Erts.
Bruyn Loot-Erts.
Gemeen Erts.
Wit koper-Erts.
Geel koper-Erts.
Koper-kiesf } soort van kei-zand.
Waater-kiesf }
Roode *Atrament*-steen.
Graauwe *Atrament*-steen.
Witte Jokkelen.
Graauwe Jokkelen of Vitriol.
Witte Bloemen of witten Vitriol.
Groene Bloemen.
Graauwe koper-Rook.
Okkergeel.

*Metaalen en Minneraalen, die uyt de Ertfen getrokken worden,
Zyn.*

Goud, maar de mark zilver houd maar een heller.

Goud.

Zilver.

Koper.

Glett.

Loot.

Zink of *Contrafaitfel*, Is, een Metaal witagtig als Tin, dog harder en schraalder, dat zich in 't smelten tegen de *voorwand* van den oven zet, en aldaar gevangen word, men zet het by het Tin toe.

Zwavel.

Galmey.

Groene Vitriol.

Witte Vitriol.

Kobolt.

Jokkel-Goed. Is, langwerpig uytgedruppelde fyne Vitriol, gelyk Ys-kegels.

Roofen Goed. Is, louter Vitriol, welke zich rond uytbreidt, dezen Vitriol slaan ze in tonnen om te verkoopen.

Groen Jokkel goed. Is, gantsch groene Vitriol, die zich uyt den Berg begeeft, en als Ys-keegels daar aan hangt, ook word het *Gallitzen*-steen genoemd.

Koper-Rook. Is, een graauwagtige materie of Vitriol-aarde, daar de Vitriol uyt gezooden word, het allerfchoonfte en fynfte hiet graauw *Atrament*: onder dezen grauwen koper-Rook groeyt fomwylen een bruyn-roode aarde, welke aan de Drogiften verkogt, en roode *Atrament*-steen genoemd word: deze koper-Rook groeyt 'er in den Rammelsberg overvloedig veel, alzo, dat de uytgehouwe plaatfen daar van wêer toe waffen.

Berg-Talg. Is, een smeerig en vet gesteente, gelyk als Zeep.

De woorden en spreekwyzzen, die in de Rammelsbergfche Hutten by het ameliorceeren der koper-Ertfen gebruykt worden, en zyn 't befte om den procefs van dien waar te neemen of te leeren.

Rauwe
Roof-
fteen.

Koper-Ertf. Het koper-Ertf word niet klein gepoecht nog tot *Schlich* getrokken; maar het word gerooft, en door 't Vuur word de wildheid in deze Ertfen gedoodt. Tot eene Rooffing worden genoomen 1500. fcherven vol, die 600. Centener bedraagen, en hiet *Rauwe Ertf-Rooffing*.

Gaar-
Ertf.
Rauwe
fteen.

Banken. Daar worden over de 6 banken of 8. fchichten (laagen) hout, die in 't vierkant 36. ftokken bedragen, neer gelegd, daarop het Ertf gefort en gebrandt word, in 't midden van den hoop is hout opgeftapeld, dat in 't midden hol is, daarin gloeyende fchlakken gegooten, en alzo de Rooffing ontflooken word: zulk en gat hiet de Brand, en zulk een Rooffing moet 4. weeken lang branden; wat in 't midde gaar gebrand is, word in de Hutte door de Voorloopers gebragt, het overige komt op het onderfte Vuur; het geen dat genoegzaam gerooft is, hiet *GAAR-ERTS*, en word in de Hutte gekroyen tot in een fchicht, 22. fcherven. *Gaar Ertf*, word gefmolten, en daarop komt *Ruwesteen*; deze word van de *Rooff-Schullers* in ftuk geflaagen, verders in het *Rooffhuys* gevoert. en tweemaal gerooft; als zulks gefchiedt is, dan hiet het *Ruwe fteen-Rooffing*; deze word in de Hutten gekroyen en *door geftooken* (dat is gefmolten) en hiet als dan *Middelsteen*: 't *Middelsteen* word wederom in 't Rooffhuys gebragt, en vyfmaal gerooft, en hiet als dan *Middelsteen-Rooffing*: *Middelsteen-Rooffing*, word in de hutten gekroyen, en gefmolten, en hiet als dan *fporfteen*. Onder den *middelsteen* zet zich een *Koning* van Zwart-koper. Deze Koningen worden verzamelt, *gefeigert*, afgedreeven, en gecheiden; daarin begeeft zich het goud. *Spoorsteen* word wederom in 't Rooffhuys gekroyen, en femaal gerooft, en hiet als dan *koper Rooffing*. Deze word al wederom gefmolten, en geeft *Zwart-koper*, daarop word het zwarte koper *aangefrijcht*, dat is, het word met frifch Loot (dat nog nooit gebruykt is) Glets en Haard voorzien en tot *Seyger-ftukken* gemaakt.

Ruwe
fteen-Roof-
fing.

Doorftec-
ken.

Middel-
fteen.

Middel-
fteen Roof-
fing.

Spoorsteen
Koningen

Koper-
Rooffing-
Zwart
koper.

Seyger
ftukke.

Kunflok-
ken.

Dorlinge.

Seyger-ftukken. Zyn ronde ftukken van Zwart koper en Loot, die by de drie Centener weegen. Wanneer 'er zeven diergelyke ftukken zyn, worden ze op den *Seyger-Oven* gezet, en het Loot en zilver word van dezelve *afgefeigert*; het koper dat op den *Seyger-oven* leggen blyft, hieten *kunflokken*, en het Loot en Zilver dat door loopt, hiet *werk*; het werk word als Loot afgedreeven; wanneer 'er *aankunflokken* 30 Centeners te zamen zyn, worden ze op den *Dor-Oven* gebragt, vuur onder gemaakt, en 12. tot 14. uren lang gedroogt, en het overige Loot en zilver word afgedreeven; het koper hieten ze als dan *Dorlinge*. Deze worden op den *Gaar-haard* gezet, en tot goed koper gemaakt, zoo dat het in de hamerhutten kan verwerkt werden.

Instrumenten die by de Rooffingen gebruykt worden.

Kratzen.

KEyl *houwens*. (Wiggens) vid. sup.
Kratzen, (*Kraffers*.) Vid. sup.
Feufel. Is een dikke hamer.

By het smelten.

BOk. Is het Erts, dat geen volle Roofling uytmaakt: zuik een Roofling leggen, hiet een *Bok* maaken. Wanneer deze Roofling uytgebrandt is, word ze om en op het andere vuur gebragt, en hiet een *Bok* ombrengen.

Vorm-footer. Is een Yzer, daar de neus in den smelt-oven mée opgeruymt word.

Neus. Is, de onaartige taaye materie, die zich van den Hoornsteen en straffe Ertsen in 't smelten zet: *Het Erts neust zich*, of geeft een groote neus van de medigte onaart die daar onder is.

Knollen. Zyn schlakken, die de ouden niet uytgepoecht hebben: zy worden weer voorgeslaagen.

Frisch-haard. Is een toegerichte haard, waarop het zwarte koper toebereidt en tot *Seyger stukken* gemaakt word.

Gereedschappen by den Frisch-Oven.

EEn work of Gaffel.

Schoffel.

Ruim-Yzer.

Optil-arm. Is een stang met twee Ringen, waarmede de *Seyger-stukken* uyt de *Frisch-pan* geheft worden.

Frisch-Pan. Is een groote yzere Pan van 7. tot 8. Centener; van onder twee duym nauwer als van boven, waarin de *Seiger-stukken* geformeert worden.

Seiger-oven. Is een opgemetzelde oven, waarop de *Seiger-stukken* gelegd en *af-geseigert* worden; dat is, het Loot en het zilver word van 't koper afgescheiden.

Seiger-scharten. Zyn yzere plaaften van 14. Centeners, die op den *Seiger-oven* leggen, waarop de *Seiger-stukken* gezet worden.

Seiger-blikke. Zyn, die om de *Seiger-stukken* gezet zyn, en de koolen te zamen houden.

Gereedschappen in den Seiger-oven.

BEitels. Die aan houte stokken zyn.

Haaken. Waar mede men kretz en koolen uyt den oven trekt.

Schetz-haaken. Is een Boom, waaraan twee haaken met 4 tanden zyn, waarmede de gloeyende *kunfstokken* van den *Seiger-oven* geligt worden.

Seiger kretz. Is koper, dat van 't *Sygerstuk* mée in den oven gaat.

Kellen. (foort van Leepels.)

Schour-haaken. Waarmede het vuur opgewekt word.

Dorr-oven.

DOrr-oven. Is, daar de *kunfstokken* 12. tot 14. uren lang in gedort, en het overige loot en zilver voortaan afgedreeven word.

Dorr-balken. Zyn Yzers van 2 Centener, die op den oven leggen.

Dorr-kretz. Is, wat in den *Dorr-oven* van 't koper nog te zamen blyft.

Werk tuyg.

B *Reek fteng.* Vid. *supra*.
Keil Feiftel. Of groote dikke hamer.
Beitel.
Scheur-haak. Waarmede de kretz voor *gefchouwt* word, (voorgeschooven.)
Dorr-blik. Is, dat voor den *Dorr-oven* gezet word.

Gaar-oven.

Is een kuil voor het geblaas, gelyk als een *steek-haard* in de *smelt-hutten*, waarin het koper gaar gemaakt word.

Gereedschappen.

S *Toot houten.* Waarmede het *gestuyf* of koolstof gestooten word.
Haard-hamer. Is, waarmede de haard aangerigt en geslaagen word.
Schoffel.
Beitel.
Voorzet-blik. Verhoedt, dat de koolen niet van malkander vallen.
Gaar Yzer. Is, een haak, waarmede de proef genoomen word: uyt den gaar-oven komt het koper in den koper-hamer.

Koper-Hamer.

Is een werksteede waarin het gaar koper nogmaals gesmolten, en verder van alle ontaart gezuivert, en dan daar in tot keetels verfineedt word.
Hart-stukken. Giet de hamerimidd van rein koper in yzere kroefen.
Kelle. Is, een Yzer vat of gereedschap, dat met leem omslaagen is, daar het koper in gesmolten word.
Hart-stukken affoechen. Is, dezelve in kleine stukken houwen, waar uit de keetels gemaakt worden.
Koper hamer. Is een groote hamer met een breede baan, daar het koper mée plat geslaagen word, dezelve word door 't water bestiert.
Diep-hamer. Is, een lange puntige hamer van anderhalf Centener, welke de keetels afdiept, en word desgelyks van 't water geregeert.
Diep-hamer Gaffel. Is een Yzer by 't Ambeeld met een haak, waar op de keetels, wanneer ze afgediept worden, aan eene zyde tegen leggen.
Yzere knegt. Is een smal Yzer in den Ambeeld-stok, waarop de eene zyde van de schyf des kopers, (wanneer het uytgebreidt en uytgefineedt word) rust.
Hulze. Is, het Yzer van een halve Centener, dat aan de steel van den grooten hamer is, welker beide einden aan beide zyden in 't *Wangen-Yzer* rusten, zoodat de hamer op en neder gaan kan.
Hart-stukken toe schroeyen. Is, zulke stukken in stuk slaan.
Polder-hamer. Zyn houte hamers, waarmede de regte wydte van de keetels geslaagen word; zulken arbeid noemen zy, *uytpolteren*.
Hout-Slaagers. Zyn houte hamers, waarmede de keetels gericht worden.
Bletz Vat. Is een vat, daar de Hart-stukken in afgekoelt worden.

Rust-

Ruſt-Vat. Is, waarin de *kretz* gewaſſchen word.

Britſche. Is, een houtte hamer, als een vlas klopper, waar mede de koper ſchynen glad geſlaagen worden.

Koper uytwarmen. Is, het zelve gloeyend maaken.

Uytwarm-Tang. Is, een groote tang, waarmede de ſtukken, op den haard gezet worden.

By de melioratie der Loot-Ertzen, word op de volgende wyze geprocedeert.

HEt Loot-Erts word driemaal op den hutten hof, onder den blaauwen hemel, gerooſt, ten einde de zwavelagtige deelen gantschelyk daaruit vervliegen, de zwavel, zet zich van boven in de Rooſting wanneer ze gebrandt is, dewelke zy dan met leepels kunnen uytſcheppen: Ook druipt de zwavel uit de Rooſting, en zet zich als *Yſkeegels*, het welk dryf-zwavel hiet, en word alomme by de Apotheekers verkogt: Als het genoegzaam gerooſt is, word het in den ſmelt-oven gebragt, en over het *ligte geſtuyf* geſmolten, en het Loot zeygt of trekt zich door dat ligte geſtuyf heen en de ſchlakken ſtaan boven op; het loot en zilver word uyt den ſmelt-oven met leepels in den verkoel-haard geſchept, en ſchyns wyze weg genoomen: het loot en zilver te zamen, dat anders *werk* hiet, word zwart loot genoemd, maar het heeft weinig zilver by zich, aangezien de Centener Erts, niet boven een half loot, by dit Bergwerk houdt.

Ligt geſtuyf. Is, dat enkel van koolen gemaakt is.

Swaar geſtuyf. Is, dat, van koolen en Leem-aarde gemaakt is.

Arbeiders en Dienaers by de Rammelsbergſche Bergwerken.

Ding-Heeren. Zyn, welke de Ertzen rooſten, derzelve medehelpers worden *Rooſt-wenders* genoemd.

Voorloopers. Vide *ſupra*. Ook worden ze *ſchalken Loopers* genoemd.

Smelters.

Rooſt ſchutters. Zyn in de ſmelt-hutte die geen en die den ſteen in 't Rooſthuyſ brengen.

Aanfriſchers. Zyn, die het koper aanfriſchen.

Aandryver.

Gaar-knegt.

Inlegger. Is de hutten waaker.

Hutten Voogd. Die vleytig acht geeft, dat de Ertzen behoorlyk behandelt, en wel door gearbeidt worden.

Hutten Ruyter. beſtiert het gantsche Hutten werk.

Uyt het koper word te Gofflar, *Meffing* of geel koper, gemaakt.

Proceſſus by de Meſſing of geel koper Hutte.

WAnneer ze *Meffing* of geel koper maaken willen, dan hebben ze ronde ovens, (die *Brinn* en *ſmelt-ovens* genoemd worden) in de aarde gemaakt, daar de wind het vuur door gaten, die van onder in den Bok zyn, en in den oven gaan, dryven kan; in zulke ovens zetten ze 8. groote kruiken; laaten dezelve heet worden, en dan ſchudden ze *galmey* met een ſchop, die ze *Trenchier* noemen, daarin,

daarin, en op dezelve in ieder pot ettelyke ponden koper; moetende alzo 9. uren lang in groot vuur staan.

Bok. Is, het Gewelfzel onder den smelt-oven, (2.) de afvloeying en het *messing* of geel koper dat door de kruiken lekt, en in de Bok door de wind-gaaten vloeyt.

Galmey. Is, aan zich zelfs een léege spetie, die zich van de Rammelsbergfche Loot-Ertsen aan de zyden van de smelt-ovens vergaart, en verandert niet alleen het koper in Messing; maar het geeft ook aan 't zelve aanwas; aangezien 55. ponden koper 21. ook wel 22. pond *messing* uitlevert: maar daar word 15. pond *galmey* meer als koper genoomen, deze word mede uyt de oude *Hallen* gezocht, dewyl de ouden zulken niet hebben weeten te gebruyken. NB. Uyt het Rammelsbergfche koper, kan geen *Messing* gemaakt werden; maar het word uyt Sweden of Hefsenland daar gebragt.

In den Hartz aan de Steurhal is eene zeche, die de Propheet Amos genoemd word, daar koper-Erts in gebrooken word, het welk alleen tot het maaken van *Messing* bequaam is.

Procefs hoe de groene Vitriol gezooden word.

Wanneer ze den koper-Rook uyt den Rammelsberg in het Vitriolhuys gebragt hebben, is dit zyn eerste Proef, dat een ton, wanneer hy goed is, derde half Centener ook wel minder weegen moet, maar als hy niet goed is, en dat 'er te veel Erts onder is, dan komt het gewicht op 4. en ook wel op 5. Centeners.

Van dezen word nu alle weeken op het *Doorlugtigste Vitriol-huys tot Loog* gemaakt, en verkooft 144. tonnen: in den beginne word het met een yzere hark onder malkander geroert, en wat daaronder te grof is, dat word met een hamer klein geslaagen, daarna het kleine onder in, en het groote boven op te zamen in een kuip gefchudt, en dan daarop, een pan vol warm water gegooten, en alzo word het van drie knegts sterk met yzere harkens des daags driemaal doorgeroert of doorgehaalt, zulks hiet *Treck*, en blyft een nacht en dag daarop staan. Naderhand word zulke uytgewooge loog in een zink-kuip gedaan, daarin het 4. dagen staat, en zich zet; maar indien zulke koper-Rook in 't eerste water nog niet allegaar gesmolten, of in 't water getrokken was, word zulken slyk ten overvloede nog eenmaal door houten korven, in een kuip gewasschen, en zulks om den anderen dag ook in een zink-kuip gevult, en moet van gelyken 4. dagen staan om te zakken; welke loog zich nu 't eerst gezet en geklarificeert heeft, word in de zied-pan, die van louter loot is, doorgeslaagen; en daarin een nacht en dag, ook wel 30. tot in de 36. uren lang gezooden, en daarop word het geprobeert, en als de Proef rigtig bevonden is, dan word de zood in een koel-pan die van loot is, gedaan, waarinne het kout moet worden: want zulke heete loog kan in geen houten vat blyven; maar loopt 'er terstond door heen: wanneer zulk een zood kout geworden is, word dezelve in de zink vaaten gedaan, en word dan daarin gestoken, riet uyt de Vyvers, zoo diep als de vaaten zyn, tot in de houten grendels, elk een hand breed van elkander, aan welk riet zich dan zoo hoog als de lengte van hetzelfde is, in 14. dagen de Vitriool zet.

Als zulks nu ontrent 14. dagen lang gestaan, en de *Vitriol* zich daar aangezet heeft, dan word dezelve uytgenoomen, en in vaaten gepakt, van dewelke ieder ontrent 9. Centener zuiver goed hebben moet, hetwelk dan alzo deugdelyke koopmans waare is; zulke vaaten moeten 'er weekelyks 8. gezakt worden: de loog, die in de zink vaaten overblyft, word wederom in de zied-pan gegooten, en
word

word by de voorgeselde loog, de koper-rook uyt de zink-kuip gegooten en gezooden.

De slyk uyt die kuip, welke door houten korven gewasschen is, word buyten 'shuys gewasschen, en word verder op de Hutten gevoert om de Roostingen daarmede te bedekken.

Wat zich nu aan onreinen *Vitriol* in de zink vaaten bevindt, word van gelyken weder tot loog gemaakt; zulke loog word genoemt een *Groeying*: want zy helpen de koking vorderen.

PHRASES METAPHORICÆ

O F T E

VERBLOEMDE SPREEKWYZEN,

Waarvan zich de Berglieden bedienen.

Iemand op de Hal zetten. Is zoo veel als iemand bedriegen, Synon: Iemand een knol in de muts draayen.

Iemand een kunstel hangen. Is, iemand een poets speelen.

Hy heeft my eens verzet. Is, hy heeft myn schoon agtergaan of bedrogen, &c. dit is herkomstig van eene bedriegelyke gewoonte, die voor dezen by de Leenschappen in zwang ging: want als ze den Heer hebben willen doen openlaaten of uyttscheiden met bouwen, hebben ze de Ertsen vertimmert of bestreeken; wanneer nu de Heeren in meening waaren, dat 'er geen Erts voorhanden was, en de groef hebben laten leggen, dan zyn deze voor hen, of door anderen toegetreden, en hebben deze in 't Vrye gevallen Groef gemoedt: de Berglieden zeggen als dan: de Ouden hebben nevens den Ertsen heen *geloct*, en ze *versmaert*; maar ettelyke die de menschen hebben willen aanlokken, om in het leenschap te treden, hebben vreemde Ertsen gezaayt, dat is, zy hebben Erts, in letten of lettig gebergte gedreeven, om daar door de *gewerken* of participanten moed te geeven. Hiervan heeft men een zekere Historie, die by het Meiffnische Bergwerk is voorgevallen, en die ik hier mede zal inlaffen: een Bergman hadt ettelyke vreemden in leenschap, tot het bouwen eener groef aangemoedigt, en goude bergen belooft, alzo, dat ze redelyk veel geld tot den bouw uitgeschooten hadden. Maar na dat deze koop langen tyd vrugteloos was gebleven, zyn ze zelfs naar hunne groef gereift, en den Bergman vragende, of 'er noch geen Erts voorhanden was? antwoordde deze: wanneer hy nog drie vierendeel *Lachter* weg gearbeidt had, dan zoude hy het Erts vinden: want het *Bergmannetje* of *Bergmonnik* hadde 't hem gezegt; en indien zy het zelf hooren wilden, hadden zy maar mede in de groef te vaaren. Deze resolveerden buyten verwagting des Bergmans, zich mede in de Groef te begeeven. Middelerwyl steld de Bergman een Bergjongen niet verre van deze plaats, met instructie, wanneer hy roepen zoude *Bergmannetje*, hoe verre hebben wy nog tot den gang? dat hy zoude antwoorden: *Drie vierendeel Lachter*. Toen nu de Bergman riep in presentie van die vreemde, *Bergmannetje*, hoe verre hebben wy nog tot aan den gang? antwoordde de Jonge, *drie vierendeel mylen*, zynde alzo het bedrog ontdekt ge-

worden. Zulk een bedrog kan by de bergwerken, die door gewerkschappen gebouwt worden, zoo als hier op den *Hartz* geschiedt, niet voorvallen.

Berg-Officers.

Berg-Hopman. Is de voornaamste Officier by het bergwerk, die in plaats van den genadigsten Vorst en Heer gebiedt: En uit dien hoofde zyn alle de bediendens verplicht hem te gehoorzamen.

De overige zyn tweederley, ettelyke die het bergampt bekleeden, ettelyke die daarin geene Sessie hebben, en anders maar het Bergwerk of met de pen of handen arbeid dienen. De eerste hieten in 't gemeen *opper* en deze *onder-Officers*; beide worden al wederom in 't gemeen afgedeelt, dat ze of van de veêr of van 't leer zyn: de eerste zyn, welke het Boek of Rekening houden, en anders ook den Berg-en Hutten werken *consulendo* bedienen: en deze zyn, die den Bergbouw dirigeren en beveelen, hoe de Berglieden het een of ander beginnen zullen; deze dragen mede leer als schoot-vellen, die zy aars-leer noemen; als Bergmeester en gezwooren.

Officers, die het Berg-ampt uitmaken, Zyn.

Berg-Hopman.

Oppper-Bergmeester.

Tiend Contra schryver.

Hutten Ruyter.

Frost schryver.

Tiender.

Berg schryver.

Onder-Bergmeester.

De Gefwoorene.

Behalven die van het Berg-ampt zyn 'er noch

Loot-en Yzer-Factors.

Markscheider.

Naa-Proever.

Opperstyger.

Hutten schryver.

Schicht meester.

Hutten meester.

Onderstyger.

Berg-groetenis.

God groet u alle met malkaar, Bergmeester, gezwooren, stygeraar, schlegel (of hamer) gezel, zoo als wy hier verzamelt zyn, met permissie ben ik opgestaan, met permissie wil ik gaan zitten, groetede ik het gelag niet, dan was ik geen eerlyk Bergman niet.

Ofte

God eere dit gelag,

Heden morgen en den gantschen dag,

Is het niet groot,

Zoo is het dog aller Eeren waard.

Addenda.

A *Ansneet.* Hiet wanneer de onder-officiers aan 't vorstelyk Bergampt over ontfangst en uytgaave, van ieder *zeche* weekelyks Reekening doen, en heeft dien naam, om dat ze by den Bergwerken alles op kerf-stokken gesneden hebben.

Aansnyden Is de weekelykse Reekening afleggen.

Hoflyke Zeche. Als men tot fyne Erfsen en groot voordeel, hoop en waarschynlykheid heeft.

KORTE DEDUCTIE

VAN HET BERG-RECHT, EN GRONDIG BERICHT,

Hoe men de Bergwerken, en derzelver deelen, die men koecoefse noemt, verkrygen, en ook wederom verliezen kan, te zamen gebragt volgens aanwyzing van de Claufthalscher opmerkinge.

1. **S** *Schurffen*, zoeken en inslaan naar Erts, is het eerste werk van den Berg-bouw, hetwelk een ieder wanneer hy aantooning of blyken heeft, dat in het gebergte gangen voorhanden zyn, vergunt word, dat geen Heer of bezitter dier goederen, waar ingeslaagen word, hindernis of belet kan doen; aangezien het gemeene nut voor het *privat* voorgaat.
2. Door zulk *schurffen* en uytrechten dergangen, bekomt men het recht der uytvinders en uytvoerders, naamelyk: eene vind groef; maar de *Maafen* naar dezelve worden den eersten *vermoeder* of gisser verleent.
3. Maar het *schurffen* en inslaan word niet toegelaten, (1.) wanneer zulks moedwilliger wyze uyt nyt of vyandschap voorgenoomen word; (2.) Insgelyks wanneer de Bergmeester twyfelt, of hy den geenen, die inslaat, by de aanstaande moeding zoude kunnen behouden.
4. Maar een *schurff* driemaal ongebouwt van den Bergmeester en gezworens bevonden, word vry gekent, en mag van een ander gemoedt worden.
5. Naa het *schurffen*, dat een Bergman of een kunstige *gewerke* aanstelt, volgt onmiddelyk het *moeden*, naamelyk: de uytvinder leevert by den opper Bergmeester een moed-Ceel in, die alzo kortelyks opgestelt word: *groot gunstige veel geëerde Heer Bergmeester, &c: Ik moede en begeer het vrye van mynen genaadigsten lands-vorst en Heere, als naamelyk een vind-groef of Maafen, als mede eene in 't vrye gevallene oude zeche, op dezen of geenen zoeg (togt) benevens de onderste en bovenste maafen, misgaders den daar toe benodigden waterwal, gemoedt den 1. dag in Mey 1667.* Zynde alsdan de opper-Bergmeester in den naame der genaadigste Lands-Heeren verpligt zulke moeding van den geenen, die het eerst daarom spreekt, aan te neemen; maar by aldien hy bevindt, dat de *moeder* of *gisser* by zyne moeding niet blyven mag, zal hy hem waarfchouwen, doch indien hy daarvan niet wil afstaen, neemt hy dienvolgens de moeding op een recht aan.
6. Maar gemelde moed-Ceel moet alzo gestelt wezen, dat de zelve niet meer, als eene *vind groeve* met beide naaste maafen behelst, en wanneer de vind-groef gemoedt is, zal maar drie *Maafen* naar zulke vind-groef toegestaan worden, op dat

dat aan anderen het veld niet geflooten, en de Bergbouw ten nutte voor 't gemeen verhindert worde.

7. Naa verloop van 4. weeken moet het gemoede veld bevestigt worden, anders vervalt het zelve weder in des grond Heers vrydom: ten waare, dat de Bergmeester uyt merkelyke reden aan den Moeder op ingekoomen verleng-Ceel, eenige verlenging van tyd gaf of meede deelde. Maar zulken uytstel geeft hy zonder gewichtige oorzaken niet, ook kan hy zulks boven twee of driemaal niet verleenen.

8. De bevestiging van het gemoede veld, word alsdan van den Bergschryver in 't leen boek geschreeven, en dan word daarover aan den leendrager een blykschrift mede gedeelt

9. Vier weeken naa de bevestiging, moet de leendrager aan den Berg-Hopman, eene *gewerkschap* over zyne gemoede *Zeebe* overgeven. Welke, na dat ze van denzelven overzien en onderteekent is, de Bergschryver in 't Contra Boek ordentelyk opteekent en inlyft.

10. De eerste Moeder word by zyns Leens gerechtigheid uytstel en regt van voorrang behouden, offchoon een ander bevoorens voor hem een kuip en zeel ingeworpen, en iemand eerder eene Maafte ontbloot hadde, of dat de eerste niet hadde moeten laten; nademaal de eerste uytvinder en moeder by zyne bezetting, als zy goed is, moet gehandhaaft werden.

11. Maar de moeder of de *gewerkschap* verliest zyn of haar Recht, wanneer het gemoede veld niet ordentelyk bearbeidt of bebouwt word, gelyk als, wanneer ze maar met leege schichten of poosen van drie uren bewerkt word: want als ten minste niet met 3. of 4. schichten in eene week voortgevaaren word, en dat de Moeder de waarfchouwing van den Bergmeester niet estimeert, dan verklaart het vorstelyke Berg-ampt, de zeebe vry, op het verzoek eenes anderen, en verleent dezelve aan den anderen moeder, ten einde de hoflyke en bouwens-waarde *Zeeben* (daar men tot fyne Erfsen goede hoop heeft) niet ongebouwt leggen blyven, aangezien de Bergwerken niet voor slaapende, maar voor waakende menschen zyn uytgevonden.

12. Maar deze Regel heeft haar uytzondering, wanneer de Bergmeester, water, of weers halve, of anders ook uyt goede oorzaken, uytstel verleent.

13. Ook verliest de *zeebe* haar recht, wanneer dezelve in 3. Quartalen niet verreekt, en wegens ontfangst en uytgaave geen *aansneë* gehouden word.

14. Wanneer van de gewerkens goedwillig een plaats openlaten, en niet verders gebouwt word, dan kan dezelve aan eenen anderen verleent worden.

15. Vervalt ook een *zeebe* wanneer haar veld niet alle quartaal vermaant, en de recognitie verleent word.

16. In 't particulier kan d'een of d'ander gewerken zyne aandeelen verliezen, wanneer de *toeboete* niet ter regter tyd gegeven of betaalt word, en dat de *koexe* in 't *Retardat* komen. Gelyk dan alhier by den *Clausthalischen Bergwerken* door eene speciale Constitutie daar inne voorzien is, alzo dat wanneer de gewerken niet in ieder quartaal haare *toeboete* inbrengen, worden haare *Koexen* Num: 12. in 't zelve quartaal in 't Contra Boek uytgestreeken, en alzo in 't *Retardat* gezet. Zoo nu dezelve in 't volgende quartal Num. 8. tegens *herzetting* van de oude en nieuwe *toeboete* niet uyt het *Retardat* geredimeert of vry gemaakt worden, verklaart en bekent alsdan het Berg-ampt zulke *koexe* voor vervallen, en worden naderhand den gehoorzamen gewerken toegedeelt: Want de geen die in den beginne mede wil Bergwerken bouwen, moet geven geld of ruimen zyn veld. Ettelyke Berg-ordonnantien laten aan de ongehoorzame gewerken meer toe, en hunne *koexe* worden niet eer voor verlooren verklaart, als wanneer in drie quartalen na het *Retardat*, de *toeboete* niet inkomt.

17. Wanneer een gantsch gewerkschap afftand doet, of niet meer bouwen wil, dan vervalt dezelve weder aan den Landheer; maar de gewerkschap mag het geene, wat in of boven de Groef bewerkt is, als mede de *Schliche* of Moër weg neemen, gelyk ook den voorraad van Erts op de Hal, welke met hun geld gewonnen is. Edoch met deze uitzondering, indien dezelve voorraad binnen een Quartaal niet weg geruimt is geworden.

18. Wanneer eene *Toeboet-Zeche* leggen blyft, of anders voor vry erkent word, en dat ettelyke werken haare *Toeboete* tot op 't laaft wel betaalt hebben, de zodanige moet den nieuwen *moeder* of *Vrymaaker* weder toelaaten of permitteeren; ten ware, dat zulke opengelaatene *Zeche* 4. Quartalen agter malkaar braak of vry geleege hadde.

19. Na dat nu een nieuw gewerkschap haar verleent Veld bezet heeft, en Ertfen aan den dag brengt, is 't hoog noodig, om twist en stryd te verhoeden, dat zulk veld naar behooren overgemeeten wordt. De *Vind-Groef* word 't eerst gemeeten, en naar dezelve moeten de *Maafen* geschikt worden. Een *Vind-Groef* heeft

42. *Lachters*, en dewyl gemeenlyk twee *Maafen* tot dezelve gemoedt worden, word tot de *Vind-Groef* eene *Maafse* naar om hoog, en de andere naar om laag gemeeten. Eene *Maafse* heeft 28. *Lachters*, wat nu op den gang der *Vind-Groef* over het voorgemeldt veld gemoedt en verleent word, dat zyn *Maafen* naar de *Vind-Groef*, en worden aan deze *Maafen* insgelyk een byzondere naam gegeeven; édoch, worden niet meer als drie *Maafen*, gelyk boven gemeldt is, verleent; aangezien een gewerkschap, niet alles bouwen kan, en dierhalven ook andere nevens hen participeeren, en den Bergbouw bevorderen mogen. Wat anderzins tot de formaliteit van het meeten behoort, en hoe elke Groef met *Lochsteenen* en *Erf-sloeffen* moet verzorgd worden, zulks is wydloopig in de Berg-ordonnantien gestatueert.

20. Het meeten, zoo als tegenwoordig is gemeldt, is te verstaan, op de lengte van den gang, en de breette van dien, anders de *Viering* genoemd, is zonder onderscheid der *Zeche* 7. *Lachter*, als vierdhalf *Lachter* in 't hangende en vierde half *Lachter* in 't leggende, of vierdehalf ter regter, en zoo veel ter linker zyde; alzoo dat de hang in 't midden vry staat, en niet mede in de *Viering* gemeeten word.

21. Aan zulke gemeetene Velden, moet elk *Gewerkschap* zich vergenoegt houden, en is niet bevoegt, in de andere gewerkschappen haar veld, (het geschiede ook onder wat voorwendzel het wilde,) te *springen*, en derzelve *Ertfen* en *aanbreuken* heimelyk of opentlyk weg te neemen, vermits hier ook plaats vindt: *Vervloekt zy die zyn 's naaften Land-pale verrukt Deut. 27. N. 17.*

22. Nogtans gebeurt het wel, dat twee gewerkschappen, op *gangen* bouwen, welke in den dag verre genoeg van malkander zyn, maar in de diepte te zamen koomen: In zulken gevalle, word volgens Bergs gebruyk, verstaan, dat de jongste den oudsten in 't Veld wyken, en aan den zelve wegens den ouderdom, den te zamen geloopen gang zonder ontgelding overlaaten en gunnen moet.

3. Op de voorgestelde wyze, word niet alleen Bergwerk en desz elfs verdeelinge verkreegen, maar ook op de volgende, als de eene aan den anderen *koexe* vereert, *verkoopt* of anders door *contract*, *Erfnissen*, of over schulden door middel van Rechten verkrygt.

24. Wanneer een wettige koop en verkoop geslooten, en in 't Bergboek ingelyft is, moet het bestendig gehouden worden, onaangezien *Last V.* welke in *koex* handel gantsch geen plaats vindt, vermits Bergwerken dagelyks, en over nacht stygen en vallen.

25. De garantie of vry-waring der *koexe* moet na geslooten *Contract* binnen 4.

weeken met het Contra Boek geschieden, alzo, dat in zulken tyd de verkoper de verkogte koexe aan den kooper overschryven laat, ook dat de kooper binnen gemelde tyd, en uytstel, de garantie by het Berg-ampt eischt, en indien van beide zyden, zulken tyd niet in acht genoomen, maar overgeslagen word, kan de verkoper tot het naarkoomen der garantie, of vrywaring, ook de kooper tot het betaalen des koopgelds, niet verder gehouden worden.

26. Dierhalve kan door private handelingen of bloote woorden geene vrywaring geschieden.

27. Degeen die bedrieglyker wyze de vrywaring verschuyft, word met Ernst daar toe gedwongen ende geconstringeert; moetende hy ook schaade en Interesse vergoeden.

28. Zynde ook verboden door eene speciale Constitutie, op verbeurte der koexe, dat niemand aan den anderen dezelve quanswys of bedectelyk mag overdoen.

29. Maar, die op zich eens anderen aandeel, wil laaten overschryven moet met een genoegzame volmagt voor den Bergschryver verschynen.

30. Als de garantie of vrywaring eens in 't Contra boek geschreeven is, dan blyft dezelve, en kan niemand in des bezitters afweezendheid, of zonder zynen wille daar van onttrokken, of op een andere wyze uyt zyn bezit gestooten worden.

31. In schuld zaaken word niemand tot Bergdeelen of koexe gehoord, ten ware dat de schuld (1.) van 't Bergwerk was gesprooten, (2.) ofte dat de Bezitter vluchtende was, (3.) of belooft hadt de betaling van 't Bergwerk te doen, of (4.) dat hy anders niets in zyn vermoogen hadt.

32. In behoorlyk voltrokke handeling en garantie, heeft het *Jus Protimiseos* of *Retractus penitentie* gelyk mede het *Jus congrui* geen plaats.

33. Wanneer een *generke* aan anderen *Toeboet koexe* verkoopt, en dat tusschen hen twist ontstaat, welke van beide de *Toeboete*, die in 't Quartaal, daar de handeling in getroffen is, betaalen zal: zoo is in gevolge van de Berg-ordonnantie, dit gestatueert, dat, als No. 4. de handeling geslooten heeft, moet de kooper als dan de *toeboete* over hem neemen; maar wat na gemelde num. 4. verhandelt word, moet van den verkoper gegarandeert worden.

34. Elke gewerkschap, is verpligt ingevolge en uyt krachte der aloude Berg-rechten voor den genaadigsten Lands-Vorst, als grond Heer, des ontblooten gangs 4. *koexe* als Erfdeelen vry te bebouwen, en het provenue daar van uit te keeren. Daar en tegen laat de grond heer aan de gewerken, op de opstallen der Groeven zonder eenige betaling of interesse het hout volgen.

35. Boven en behalven zulke 4 Erf-koexe, worden ook voor de kerken en schoulen op ieder *Zeche* of *Groef* twee koexe vry bebouwt.

36. Ook moet aan den grond heer, uyt krachte van *Regalien*, de tiende van alle metaalen uyt gekeert worden.

37. Heeft ook den verkoop van alle Metaalen.

38. Aan dengeenen, die een *Stollen* in een Bergwerk dryft, wanneer met den stollen Bouw ingevolge der Berg-ordonnantien of opgeragte contracten en afscheidingen behoorlyk voort gegaan word, behoort en komt het negende, van alles toe, dat boven de Berg-Bank komt, met den vierde penning en den *Stollen-bouw*.

39. Wanneer over Bergwerken of derzelve verdeelingen geklaagt word; dan word de zaak ter eerster instantie voor het Berg-Ampt gebragt, waar op na verhoor een rechtmatig geweyde in der minne volgt. Daarop staat wel de bezwaarde Party vry, van het voorsz. vonnis aan den opper-Rechter te appellieren, maar de appellant, moet niet alleen aan zyn party wegens de kosten, maar ook aan 't

Vorstelyke Berg-Ampt voor 20. Mark zilver Cautie stellen, dat by aldien hy in de tweede Instantie zyne zaaken quam te verliezen, zulk zilver zonder fout tot boeten zal opgebragt worden; om onnoodige twisten en ruïne, die aan 't Bergwerk ten hoogsten schaadelyk zyn, te myden.

E. Y N D E.

